

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 23 ● ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1979 ● ΧΕΣΒΑΝ 5740



פני שבת נקבלה... לבנה דודי לקראת בלה
כי היא מקור הברכה לקראת שבת לבנו ולבנה

«Ελ' αγαπημένε μου τή νύφη μας νά δεχθούμε
Τό ιερό μας Σάββατο έλα νά σεβασθούμε...
Έλάτε νά τιμήσετε τού Σαββάτου τόν έρχομό
πού φέρνει τή θεία εύλογία καί διώχνει τόν πειρασμό».

(Από τόν Λειτουργικό Ύμνο ΛΕΧΑ ΝΤΟΝΤΙ, καθ. Προσευχολ. σελ: 295
Έμμετρη μετάφραση: Άσέρ Ρ. Μωύση).

ΓΙΑ ΝΑ ΒΑΔΙΣΟΥΜΕ ΧΩΡΙΣ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

ΟΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ έχουν, πάντα, αποτελέσει στη ζωή των ομάδων και των ατόμων ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη και στην εξέλιξή τους. Όλοι μας, από την προσωπική ζωή και πείρα μας, γνωρίζουμε πόσες πολλές φορές οι προκαταλήψεις μας έχουν εμποδίσει να δούμε αντικειμενικά κι έντιμα την πραγματικότητα, γιὰ να μπορέσουμε έτσι να αποφασίσουμε τό καλύτερο, να ακολουθήσουμε τό προσφορότερο.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ στη ζωή των έθνων, των κοινωνιών και των ομάδων, ή ιστορία μας διδάσκει ότι οι προκαταλήψεις, άμέτρητες φορές, τούς έμπόδισαν να δούν τό σωστό δρόμο, να πάρουν την όρθή απόφαση, μέ αποτέλεσμα να κάνουν λάθη ή και να καταστραφούν ακόμη.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΥΚΟΛΟ να καταπολεμηθούν οι προκαταλήψεις, όσο κακό κι αν δημιουργούν στο σύνολο και στά άτομα. Ίδίως όταν είναι βαθιά ριζωμένες. Χρειάζεται συντονισμένη προσπάθεια όλων των παραγόντων πού διαμορφώνουν την κοινωνία (οικογένεια, σχολείο, παιδεία, κοινότητα, παρέα κ.ά.) γιὰ να μπορέσουν να έκριζωθούν. Χρειάζεται προσπάθεια του καθένα στον τομέα του. Χρειάζεται ό καθένας να άρχίσει από τόν έαυτό του. Και χρειάζεται, πάνω άπ' όλα, να υπάρξουν φωτισμένοι άνθρωποι — μέ έντιμότητα άπέναντι στον έαυτό τους, στους άλλους και στην αντικειμενική ιστορική πραγματικότητα — πού θα άρχίσουν την προσπάθεια.

ΙΣΩΣ καμμία άλλη μερίδα ανθρώπων στην ύφήλιο δέν υπέστη (κι άς μή κρυβόμαστε: **υφίσταται ακόμη**), στο πέρασμα των αιώνων, τόσα δεινά πού να όφείλονται σέ προκαταλήψεις, όσο οι Έβραίοι. Όπως, έπίσης, οι προκαταλήψεις, όχι λίγες φορές, μας έμπόδισαν κι έμας να δούμε μέ καθαρό μάτι την πραγματικότητα.

ΕΙΜΑΣΤΕ, λοιπόν, όλοι οι άνθρωποι θύματα και θύτες της προκαταλήψεως, πού άλλοι, πριν από μας, δημιούργησαν. Γι' αυτό νομίζουμε ότι όλοι οι άνθρωποι — όσοι πιστεύουμε στην έλευθερία, στη δημοκρατία, στον άλληλοσεβασμό και στην άλληλεγγύη — πρέπει να προσπαθήσουμε να σπάσουμε τίς προκαταλήψεις και να βαδίσουμε άπροκατάληπτα στο μέλλον...

«ΣΤΙΣ ΙΟΥΔΑΪΚΕΣ

ΚΑΤΑΚΟΜΒΕΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ»

‘Η είσοδος τῆς κατακόμβης τῆς Venosa: σήμερα, λόγω καταλισθήσεων τοῦ ἐδάφους, εἶναι φραγμένη.



‘Η Θεά Τύχη, πού στεφανώνει ἕναν γυμνό νέο, εὐγλωττη μαρτυρία εἰδωλολατρικῆς ἐπιδράσεως.

Οἱ ὁμορφοί και καλοδιαρρυθμισμένοι κῆποι τῆς **Villa Torlonia** τῆς Ρώμης, ἄλλοτε κατοικία τοῦ Ἰταλοῦ δικτάτορα Μπενίτο Μουσσολίνι, ἀποτελοῦν ἕνα ἀγαπητό καταφύγιο γιά τοὺς σημερινούς Ρωμαίους, ἀπὸ τὴν πολυάσχολη ζωὴ τῆς πόλεως. Πολύ λίγοι ἀπὸ τοὺς πολυπληθεῖς ἐπισκέπτες γνωρίζουν πὺς μόλις μερικά μέτρα κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους βρίσκεται ἕνας ἀπὸ τοὺς **μεγαλύτερους ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τῆς πόλεως**, μιά ἀπὸ τίς δύο ὑπάρχουσες Ἰουδαϊκὲς κατακόμβες, πού ἀνοίχθηκαν μέσα στὴ γῆ ἐδῶ καὶ εἴκοσι αἰῶνες. Ἡ δεύτερη βρίσκεται στὰ νότια τῆς πόλεως, κατὰ μῆκος τῆς Appia Ὁδοῦ.

Οἱ κατακόμβες, τεράστιοι ὑπόγειοι θάλαμοι ἐνταφιασμοῦ, συνδέονται, συνήθως, μέ τὴν ἱστορία τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων αἰώνων. Ὅμως, οἱ κατακόμβες τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν στὴν Ἰταλία, Σικελία, Σαρδηνία καὶ Βόρειο Ἀφρική εἶναι κατὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀρχαιότερες τῶν χριστιανικῶν. Οἱ διατηρηθεῖσες Ἰουδαϊκὲς κατακόμβες τῆς Ρώμης περιέχουν περί τοὺς 100.000 τάφους Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξήσαν στὴν πόλη ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Δημοκρατίας καὶ μέχρι τὸν τέταρτο μ.Χ. αἰῶνα.

Ἡ δίψα γιά μαρτυρίες τοῦ αὐτοκρατορικοῦ παρελθόντος τῆς Ρώμης, δόηλγε στὰ 1602 τὸν **Antonio Bosio** στὶς ἀνασκαφές τοῦ **Monteverde**, πού δεσπόζει ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Τίβερι ποταμό. Ὁ Bosio, ἕνας περιπαθὴς ἐξερευνητὴς τῆς ὑπόγειας Ρώμης, ἔμεινε καταπληκτος ἀποκαλύπτοντας μιά κρύπτη ἐνταφιασμῶν, διαφορετικὴ ἀπὸ ὅσες εἶχε ἀνακαλύψει μέχρι τότε. Δέν ὑπῆρχαν μαρμάρινοι ἢ κεραμιδωτοὶ τοῖχοι, παρὰ μόνο σειρές ἀπὸ κεραμιδωτὶ τοῦβλα πού ἔφεραν ἐπιγραφές,

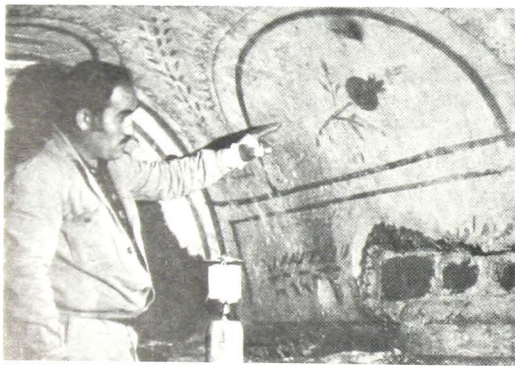
σχεδὸν πάντα μέ κόκκινα στοιχεῖα καὶ ὅλες στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὅλες οἱ ἐπιγραφές ἔφεραν τὴν ἑλληνικὴ φράση: **«Ἐνθάδε κεῖται ἐν εἰρήνῃ»**.

Πάνω στοὺς τείχους ὑπῆρχαν ζωγραφισμένες ἢ σκαλισμένες **Μενορότ** καὶ ἀναφορές γιά κάποια Συναγωγή. Ὁ Bosio ἀντελήφθηκε ἀμέσως πὺς ἀνεκάλυψε ἕνα ἀρχαῖο Ἰσραηλιτικὸ νεκροταφεῖο. Ἡ ἀνακάλυψή του, ὅμως, δέν προσέεικλε σὲ τότε τὸ ἀναμενόμενο ἐνδιαφέρον παρόλον ὅτι, 150 χρόνια ἀργότερα, ὁ σπουδαῖος Ἰταλὸς ἐπιστήμονας **Migliore** διαμαρτυρήθηκε ἐντονα γιά τὴν παραμέληση αὐτοῦ «τοῦ πολὺτιμου θησαυροῦ τῶν ἀρχαίων χρόνων». Οἱ ἐκσκαφές καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς περιοχῆς Monteverde κατέστρεψαν τὴν κατακόμβη· ὅμως, πρὶν τὸν ὀριστικὸ ἴφανισμό της, τὸ 1935, οἱ ἐπιστήμονες κατόρθωσαν νὰ περισώσουν διακόσιες ἀνεκτίμητες ἐπιγραφές.

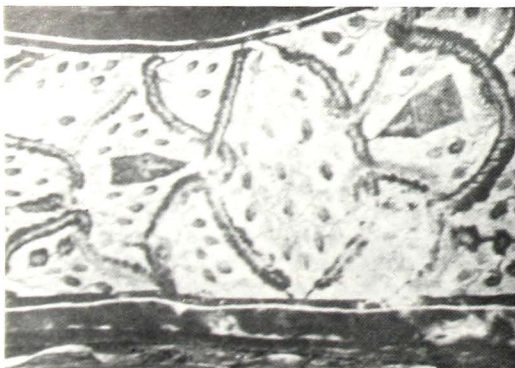
Στὸ διάστημα τῶν δύομισι αἰώνων ἀπὸ τῆς ἀνακάλυψης τοῦ Bosio, ἐντοπίσθηκαν ἄλλες πέντε Ἰουδαϊκὲς κατακόμβες. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ τῆς **Via Labicana**, τῆς **Vigna Comarra Liriti** καὶ τῆς



Ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Apulia: τὰ ἰουδαϊκὰ σύμβολα τοῦ διάκοσμου εἶναι ἐνδεικτικά καὶ τονίζουν τὸν πόθο γιὰ τὴν Σιών.



Τὰ παιχνίδια τῶν κατακομβῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζονται φυτὰ ἀπὸ τῆ χώρα τῆς Βιβλίου.



Γεωμετρικά διακοσμητικά σχήματα, στὰ ὁποῖα εἶναι ἐμφανὲς ἡ εἰδωλολατρικὴ ἐξωτερικὴ ἐπίδραση.

Via Appia Pignatelli ἔχουν τελείως ἐξαφανισθεῖ ἢ εἶναι ἀπρόσιτες. Τὰ εὐρήματα αὐτά, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, ἀποκαλύφθηκαν ἀπὸ τὸν Γερμανὸ ἱστορικό **Nikolaus Mueller** (τὸν ὁποῖο συνέδραμε ἡ τότε Ἀκαδημία Ἰουδαϊκῶν Μελετῶν τοῦ Βερολίνου) καὶ τὸν Ἰταλὸ ἐπιστήμονα **Garucchi**. Οἱ νέες ἀνακαλύψεις διέγειραν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κόσμου, πλὴν ὅμως, τίποτε δὲν ἐγίνε γιὰ τὴ διάσωσή τους.

Κατέχουμε, εὐτυχῶς, ἀκριβεῖς περιγραφές γιὰ τὴ διαμόρφωση τῶν κατακομβῶν: ἡ κάθε μιά ἀποτελοῦσε ἓνα λαβύρινθο στοῶν, ποὺ διασταυρώνονταν καὶ σχημάτιζαν ἕως καὶ πεντακάτους κόμβους. Ἡ κατακόμβη τῆς Villa Torlonia ἔχει ἑκτασὶ πεντέμισι μιλίων. Αὐτὴ, ὅμως, ἀποτελεῖ ἐξαιρεση. Οἱ κύριες ἦσαν ἐνός μέτρου πλάτους καὶ μεταξύ τριῶν καὶ τεσσάρων μέτρων ὕψους, συνδεόμενες μεταξύ τους μὲ ἄλλες μικρότερες γαλιέριες, οἱ ὁποῖες περιείχαν τίς κοιλῶτες θέσεις ἐνταφιασμοῦ, **luculi**, ποὺ ἐτοποθετοῦντο οἱ σοροί. Οἱ ἰουδαϊκὲς κατακόμβες, ἐν ἀντιθέσει μὲ τίς πολὺ μεταγενέστερες χριστιανικὲς, δὲν περιλαμβάνουν μεγάλες αἰθουσες καὶ χώρους γιὰ δημόσιες ἢ θρησκευτικὲς συναθροίσεις. Οἱ μικροὶ ἐλεύθεροι χώροι, ποὺ συναντῶνται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, θά χρησίμευαν γιὰ τὸ πλῆθυσμα τῶν νεκρῶν πρὶν ἀπὸ τὴν ταφή.

Ἡ ὑπαρξὴ τόσων πολλῶν ἰουδαϊκῶν κατακομβῶν καὶ ἡ μακρὰ χρονικὴ περίοδος ποὺ χρησιμοποιοῦνταν, ἀποτελεῖ μίαν πρῶτου βαθμοῦ μαρτυρία γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος στὴν ἀρχαία Ρώμη. Κατὰ τὸν πρῶτο π.Χ. αἰῶνα ὑπῆρχε μίαν μικρὴ ἀλ-

λά ζωντανή Κοινότης ἀποτελούμενη, κυρίως, ἀπὸ τεχνίτες καὶ ἐμπόρους. Ἡ Κοινότης μεγάλωσε αἰσθητὰ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Πομπηίου (61 π.Χ.) καὶ τὴν ἀφίξιν χιλιάδων Ἰουδαίων αἰχμαλώτων, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση τῶν Ἰουδαίων. Πουλήθηκαν γιὰ δούλοι, ἀλλὰ ἡ ὑποδούλωση τους ἦταν σύντομη. Οἱ ἀδελφοὶ τους Ἰσραηλίτες τῆς Ρώμης, εὐποροὶ μετανάστες ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴν Παλαιστίνη, ἐξαγόρασαν τὴν ἐλευθερία τους.

Ἦδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ πρῶτου μ.Χ. αἰῶνος ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Ρώμης ἀριθμοῦσε πάνω ἀπὸ 40.000 μέλη. Ἐχαιραν τῆς προσωπικῆς προστασίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρα καὶ τοῦ Αὐτοκράτορα Αὐγούστου, ποὺ ἐγγυήθηκαν τὰ δικαιώματα τῶν Ἰσραηλιτῶν νὰ τηροῦν τοὺς θρησκευτικοὺς τοὺς νόμους καὶ ἔθιμα. Τὰ μέλη τῆς ἀνῆκαν, κυρίως, στὴ μεσαία καὶ μέση - κατώτερη τάξη, ἦσαν δὲ συγγραφεῖς, ἡθοποιοὶ καὶ ἐμπειροὶ τεχνίτες. Μερικοὶ ἀπέκτησαν πλοῦτη καὶ ἐπιρροή. Οἱ σχέσεις τους μὲ τὴν εὐρύτερη κοινωνία ἦσαν καλές, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῶν ἰουδαϊκῶν ἐπαναστάσεων στὴν Παλαιστίνη τοῦ 66 — 73 μ.Χ. καὶ 132 — 135, οἱ δὲ αἰχμάλωτοι ποὺ μεταφέρθηκαν στὴ Ρώμη δυνάμωσαν ἀκόμη περισσότερο τὴν Κοινότητα.

Παρόλον ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες ἀποτελοῦσαν μόνον ἓνα κλάσμα τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ρώμης, ἀπετέλεσαν κατὰ καιροὺς ἓνα ἱσχυρὸ «λόμπυ». Ὁρνήσαν πολὺ τὸ χαμὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρα καὶ ἀργότερα, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἡρώδη (τῆς Ἰουδαίας) τὸ 4 π.Χ., ὑπολογίζεται ὅτι 8.000 Ἰσραηλίτες Ρωμαῖοι συνόδευσαν τὴν ἐβραϊκὴ ἀντι-

προσωπεία από την 'Ιουδαία, που ήρθε να ζητήσει από τη Γερουσία την κατάρρευση της 'Ηρωδιανής μοναρχίας. Γενικά, οι 'Ισραηλίτες του ρωμαϊκού κόσμου απέτελεσαν μία σπουδαία κοινωνική και οικονομική οντότητα, όπου σύμφωνα με δημογραφικές μαρτυρίες, αποτελούσαν τόξα δέκατο του συνολικού πληθυσμού της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, 7 εκατομμύρια μέσα στα 70 εκατομμύρια.

Τό αν οι 'Ισραηλίτες, την εποχή εκείνη, ξθθαν τούς πεθαμένους χάριν τής διατήρησης καί συνεχίσεως τής θρησκευτικῆς τους παραδόσεως ἢ αν αυτό αποτελούσε μία ἐκούσια προσπάθεια ἀπό μέρους τους γιά νά μή θίξουν τά αἰσθήματα τῶν εἰδωλολατρῶν συμπολιτῶν τους, εἶναι κάτι πού δέν ἔχει ξεκαθαρισθεῖ. 'Η ἱδία ἡ ὑπαρξη τῶν κατακομβῶν μᾶς παρέχει μία μοναδική εἰκόνα γιά τήν πρώτη ἱστορική περίοδο μιᾶς Κοινότητος πού ἐπέζησε ἀδιάκοπα πάνω ἀπό εἴκοσι αἰῶνες.

Ἀπό τίς ἐπιγραφές, τή διακόσμηση καί τά ἤθη ταφῆς τῶν 'Ισραηλιτῶν τῆς Ρώμης, διδασκόμαστε περισσότερα γιά τόν 'Εβραϊσμό τῆς Διασπορᾶς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅσο ἀπό οποιαδήποτε ἄλλη πηγή. Κατέστησαν δυνατή τήν ἀναγνώριση ἀτόμων, τῶν κρατῶν προελεύσεώς τους, τά ἐπαγγέλματα καί τίς εἰδικότητες τους, τίς κοινωνικές τους συνήθειες καί τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἦταν οργανωμένη ἡ Κοινότης. Πληροφορούμεθα, ἐπίσης, τίς ὀνομασίες 13 συναγωγῶν, πού ὑπῆρχαν στή Ρώμη κατά τούς αὐτοκρατορικούς χρόνους. Κανένα ἱχνοῦς τῶν συναγωγῶν αὐτῶν δέν διασώζεται· ἡ πρόσφατη, ὅμως ἀνακάλυψη τῆς συναγωγῆς τοῦ

πρώτου μ.Χ. αἰῶνος στήν Ostia, τό ἀρχαῖο λιμάνι τῆς Ρώμης, μᾶς παρέχει μία σαφῆ εἰκόνα τοῦ ρόλου πού διαδραμάτιζε ἡ συναγωγή στίς θρησκευτικές καί κοινωνικές ὑποθέσεις τῆς Κοινότητος.

Καίτοι οἱ 'Ισραηλίτες τῆς Ρώμης παρέμειναν πιστοί στή θρησκεία τους, δέχθηκαν καί ἐπιδράσεις ἀπό τήν γύρω τους εἰδωλολατρική κοινωνία. Στήν κατακόμβη τῆς Via Appia Randanini ὑπάρχουν δύο θάλαμοι ταφῆς, πού ἐπικοινωνοῦν ἐσωτερικά, προφανῶς εὐπρόρων οἰκογενειῶν. Οἱ τοῖχοι καί οἱ ὀροφές εἶναι πλούσια διακοσμημένες μέ ζωγραφικές ἀνθρώπων, ἀγγέλων, ζώων καί τῆς μενορά. Παρόλον ὅτι διακρίνεται εὐκρινῶς ὁ πόθος γιά τή Σιών, διαφαίνονται καθαρά καί οἱ ἐπιδράσεις ἀπό τήν καθημερινή ζωή στίς ὑδατογραφίες τῆς θεᾶς Τύχης καί τῆς θεᾶς Νίκης πού στεφανῶνε ἕναν γυμνό νέο.

Αὐτά τά παραδείγματα ἀπό τήν κατακόμβη τῆς Via Appia Randanini καί ἄλλα μικρότερα, ὅμως ἐξίσου ἐνδιαφέροντα παραδείγματα ἀπό τήν κατακόμβη τῆς Villa Torlonia, ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις καί ὀχι τόν κανόνα. Γενικά, ὁ διάκοσμος εἶναι σπάνιος ἢ ἀπλός καί οἱ ἐπιτύμβιες πλάκες φέρουν ἐλληνικές ἐπιγραφές τήν **lingua franca** τῶν 'Εβραίων τῆς ἐποχῆς. Δείχνουν, ἐπίσης, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι 'Ισραηλίτες λατινοποίησαν τά ὀνόματά τους: Jullios, Aurelios καί Julianos εἶναι μερικά συνήθη ὀνόματα ἐνῶ συναντῶνται καί βιβλικά ὀνόματα ὑπό λατινοποιημένη μορφή: Samul (Σεμουέλ), Aster ('Εστέρ), Janata (Γιονατάν).

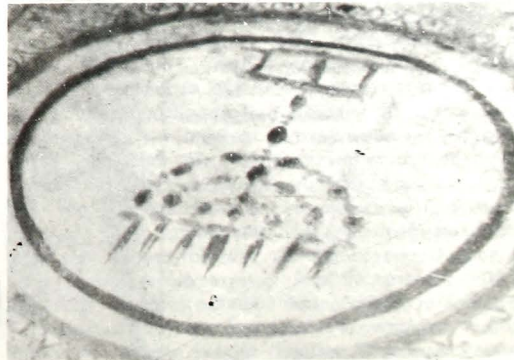
'Η ἐπίσκεψη τῶν κατακομβῶν γιά τούς ἐπιστήμονες καί τό κοινό εἶναι δύσκολη, ἰδίως τά τελευταῖα πενήντα χρόνια. Τό Κον-



Μερικές ἀπό τίς 200 Ἰουδαϊκές ἐπιγραφές, πού σήμερα βρίσκονται στό Μουσείο τοῦ Βατικανοῦ. Ὅλες στήν ἐλληνική γλῶσσα.



Οἱ δύο πρόσφατα ἀνευρεθέντες πιφιοι, προφανῶς εὐπρόρων οἰκογενειῶν. Ὁ διάκοσμος τῶν τᾶφων μέ σύμβολα ἀπό τό Νασό, ὑπογραμμίζει τό δικαίωμα τῶν 'Ισραηλιτῶν νά ἀκολουθοῦν ἐλεύθερα τή θρησκεία τους.





Μιά από τις στοές της κατακόμβης της 'Απίας 'Οδού. Διακρίνονται οι κρύπτες ένταφιασμού.



'Απεικονίσεις ανθρώπινων όμοιωμάτων - κάτι τό όποιο ήταν σύνηθες στους ρωμαϊκούς τάφους.

ΣΤΙΣ ΙΟΥΔΑΪΚΕΣ ΚΑΤΑΚΟΜΒΕΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

κορδάτο μεταξύ Μουσολίνι καί Βατικανού τοῦ 1929 παραχωρεῖ στίς ἐκκλησιαστικές ἀρχές τή δικαιοδοσία ἐπί τῶν κατακομβῶν τῆς Ἰταλίας (χριστιανικῶν, ἰουδαϊκῶν καί εἰδωλολατρικῶν). Κατά τή χρονική περίοδο πού διέρρησε ἐγιναν σημαντικά ἐργα ἀναστηλώσεως καί συντηρήσεως στίς χριστιανικές κατακόμβες. Τουναντίον, μέχρι πρόσφατα, πολύ μικρή προσοχή δόθηκε γιά τίς ἰουδαϊκές κατακόμβες τῆς Ρώμης, ὡς καί γιά τήν ἐξίσου σπουδαία νεκρόπολη στή Venosa, ὁγδόνητα περίπου μίλια ἀνατολικά τῆς Νεαπόλεως.

Οἱ κατακόμβες τῆς Venosa εἶναι ἰδιαίτερης σπουδαιότητος. Ἡ πόλη ἀποτελοῦσε τό κεντρικό σημεῖο μιᾶς ἐκτεταμένης ἰουδαϊκῆς ἀποικίας στήν περιοχή τῆς Apulia, ὅπου ὁ Τίτο διασκόρπισε 5.000 Ἰουδαίους μέτά τήν καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ. Οἱ κατακόμβες αὐτές δημιουργήθηκαν ἐνωρίτερα τοῦ τρίτου μ.Χ. αἰῶνος καί χρησιμοποιούνταν συνεχῶς μέχρι τῆς κατακτῆσεως τῆς περιοχῆς ἀπό τοὺς Νορμανδούς στή 1040. Ἐδῶ ἀνευρέθηκε ἕνας μέγας ἀριθμός ἐπιγραφῶν στή λατινική, ἑλληνική καί ἐβραϊκή, (συνήθως

ἑλληνικά πού ἀποδίδονται μέ ἐβραϊκά στοιχεῖα), καθῶς καί δείγματα ἰουδαϊκῶν συμβόλων ὅπως ἡ **μενορά**, τό **σοφάρ**, τό **λουλάβ** καί τό **ἐτρόγκ**.

Μιά πρόσφατη καθίζηση τοῦ ἐδάφους ἔφραξε τήν εἴσοδο τῆς κατακόμβης τῆς Venosa καί ὑπάρχουν φόβοι ὅτι αὐτό θά ἐπιταχύνει τή σοβαρή διάβρωση τοῦ ἐδάφους. Ἡ κατάσταση τῶν δύο κατακομβῶν τῆς Ρώμης δέν εἶναι πολύ καλή, παρόλο ὅτι τό 1973 οἱ Ἀρχές τοῦ Βατικανού ἐγκαινίασαν ἕνα πρόγραμμα συντηρήσεων. Σήμερα, μόνο ἡ κατακόμβη τῆς Via Arpia Randanini εἶναι προσιτή καί τοῦτο μόνον κατόπιν εἰδικῆς ἀδειας τοῦ Βατικανού, ἡ ὁποία δέν παρέχεται εὐκόλα.

Μέ τήν ὑπογραφή τοῦ ὑπό συζήτηση νέου Κοινοτομίου μεταξύ Ἰταλίας καί Ἀγίας Ἐδρας, θά ἀνακύψουν, ἀναμφιβόλως, πολλά νέα προβλήματα, ὅπως π.χ. τό θέμα τῆς «ἰδιοκτησίας» ἐπί τῶν ἰουδαϊκῶν κατακομβῶν καί ἐπί τῶν διαφόρων ἐκθεμάτων τους πού βρίσκονται στό Μουσείο τοῦ Βατικανού. Πρίν ἀπό πέντε χρόνια τοποθετήθηκαν, κατά τρόπον παραστατικό, ἑκατόν πενήντα ἐπιτύμβιες πλάκες σέ μιά ἀπό

τίς δύο μεγάλες αἰθουσες τοῦ προαναφερθέντος Μουσείου. Ἡ ἐκθεση αὕτη, ὅπως καί τότε ἔτσι καί σήμερα, δέν εἶναι ἀνοιχτή γιά τό κοινό. Οἱ ἀρμόδιοι τοῦ Μουσείου ἔδωσαν διαφορές ἐξηγήσεις, ὁ δέ διευθυντής αὐτοῦ πιστεύει ὅτι «αὐτές οἱ ἰουδαϊκές ταφόπετρες δέν ἔχουν κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τό εὐρύ κοινό. Γιά τοῦτο, συνεχίζει, παρέχουμε τή δυνατότητα νά τίς ἐπισκεφθοῦν μόνο σέ φοιτητές καί ἐπιστήμονες, ἔπειτα ἀπό ἐγγραφή αἰτήσή τους».

Ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ νομιμότητα τῆς ἀποφάσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν νά μετακινήσουν ἰδιοκτησία τοῦ ἱταλικοῦ κράτους ἐκτός τῆς ἀποφάσεως, τό Βατικανό δύναται νόμιμα νά ἰσχυρισθεῖ, πῶς σάν κηδεμόνας ὄλων τῶν κατακομβῶν ἔχει τό δικαίωμα νά μεταφέρει ἀρχαιολογικά εὑρήματα στό Μουσείο τοῦ γιά συντήρηση καί ἀσφάλεια. Τό νομικό τοῦτο πρόβλημα πιστεύεται πῶς θά ἐπιλυθεῖ μόνο μετά τήν ὑπογραφή τοῦ νέου Κοινοτομίου. Στό μεταξύ, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ρώμης, Elio Toaf, ἐξέφρασε τήν εὐγνωμοσύνη του πρὸς τό Βατικανό γιά τίς προσπάθειες πού καταβάλλονται γιά τήν συντήρηση τῶν ἰουδαϊκῶν κατακομβῶν.

Ἐνῶσω προχωροῦν οἱ διαπραγματεύσεις μεταξύ τῆς ἱταλικῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινοτομίας καί τῆς ἱταλικῆς Κυβερνήσεως, γνωρίζουν ἀμφότεροι πῶς δέν δύναται νά διαθέσουν τά ἀπαιτούμενα χρήματα γιά τήν ἀναστήλωση καί συντήρηση τῶν κατακομβῶν. Γιά τό σκοπό αὐτό συστάθηκε μία Συμβουλευτική Ἐπιτροπή,

μέ πρόεδρο τόν ἐξαιρετό Ἰταλό ἱστορικό καί πρῶην ὑπουργό Πολιτισμοῦ, τόν Giovanni Spadolini, πού θά ἀναζητήσει τήν παγκόσμια οἰκονομική καί τεχνική συνδρομή γιά τή μελέτη καί διατήρηση τῶν κατακομβῶν. Τό Παγκόσμιο Ἑβραϊκό Συνέδριο (Π.Ε.Σ.) ὑπεσχέθη τή συνδρομή του μέσω τῆς νεοϊδρυθείσης Ἐπιτροπῆς Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἰουδαϊκῆς Κληρονομίας. Ὁ πρόεδρος τοῦ Π.Ε.Σ. Philip Klutznick εἶπε πῶς ἡ Ἐπιτροπή «θά συνδράμει τίς Κοινοτομίες τῆς Διασποράς καί τίς Κυβερνήσεις τους γιά τή διαφύλαξη τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκευτικῆς καί πολιτιστικῆς κληρονομίας».

Τό πρῶτο ἐργο τῆς Ἐπιτροπῆς θά εἶναι ἡ διαφύλαξη τῶν ἱταλικῶν ἰουδαϊκῶν κατακομβῶν. Ἡ διαφύλαξη τῶν κατακομβῶν δέν σημαίνει ἀπλῶς τή συντήρηση κάποιων ἀρχαιολογικῶν ὑπολειμμάτων. Ὅπως θέτει τό θέμα ὁ ἱστορικός Nikolaus Mueller, στήν ἐκθεσή του: «Τά μόνα ὑπολείμματα πού μαρτυροῦν τήν παρουσία τῶν Ἰσραηλιτῶν στήν ἀρχαία Ρώμη εἶναι οἱ βουβές ἰουδαϊκές κατακόμβες, τά μοναδικά μνημεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, πολύ πιό σπουδαία γιά τήν ἱστορία του ἀπό ὅσον εἶναι τά χριστιανικά νεκροταφεῖα γιά τήν ἱστορία τοῦ ρωμαϊκοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος δέν πάσχει ἀπό μνημειακά στοιχεῖα».

(Ἀναδημοσίευση ἀπό τό Jewish Chronicle - Colours magazine, τῆς 28 Σεπτεμβρίου 1979.

Θὰ σηκώσουμε, μέ τοῦτο τό σημείωμά μας, τόν τραγικό πέπλο κάποιων σκοτεινῶν σελίδων ἀπὸ τὴν ἀγνωστὴ τραγικὴ δοκιμασίᾳ Θεσσαλονικέων Ἑβραίων, πού γνώρισαν τὴ φρίκη τῶν δικαστηρίων τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως στὴ Βενετία καί πού καταδικάσθηκαν σέ ποινές πού σήμερα προκαλοῦν τὴν ἀγανάκτηση καί τόν ἀποτροπισμό.

Ἄν θέλῃς ν' ἀναφέρω τοῦτα τὰ περιστατικά εἶναι γιατί μᾶς προσφέρουν πολλές χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καί τίς συνήθειες τῶν Ἑβραίων τῆς μακρινῆς ἐκείνης ἐποχῆς στὴ Θεσσαλονίκη.

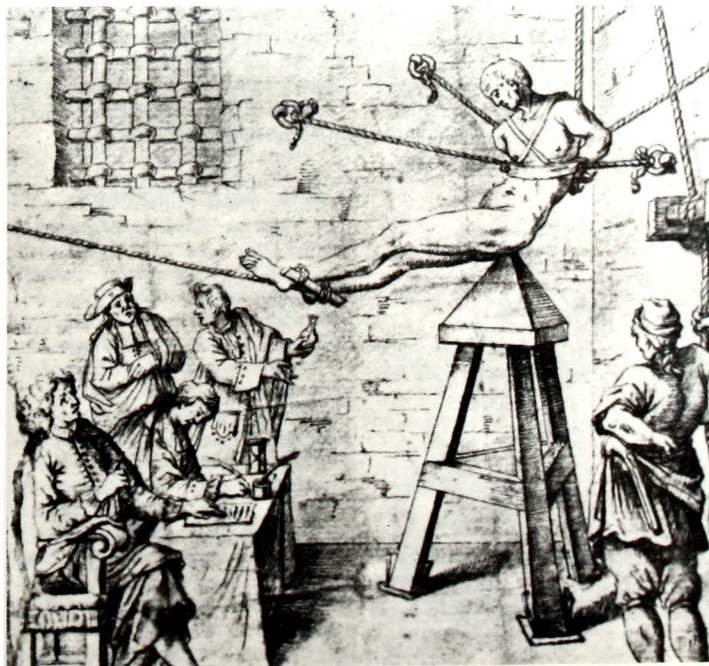
Ἡ περιγραφή τούτων τῶν περιστατικῶν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τῶν Πρεσβευτῶν τῆς Ἑνετίας στὴν Κωνσταντινούπολη μέ τόν Δόγη καί ἔχουν μεταφρασθεῖ ἀπὸ τὸν ἱστοριοδίφη Κ. Μέρτζο.



Θεσσαλονικεῖς Ἑβραῖοι κάτω

ἀπὸ τό μαστίγιο τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως

Ἀνάκριση τὴν ἐποχὴ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως (Χαλκογραφία τοῦ 18ου αἰώνος).



1627 – 23 Ἰουλίου «... Ἀνάκρισις μᾶς Ἑβραίας: «ὀνομάζομαι **Μαζαλτώ** καί εἰς τὴν ἰταλικὴν μεταφράζεται **Bonaventura**. Ἐγεννήθην εἰς τὴν Τουρκίαν εἰς μίαν πόλιν ὀνομαζομένην Μοναστήρι. Εἶμαι Ἑβραία, πατὴρ μου εἶναι ὁ **Σαμουήλ Ἔργκες** καί μήτηρ μου ἡ **Τσιαμίδα**, ἀμφότεροι Ἑβραῖοι. Εἶμαι 30 ἐτῶν καί ἤλθον πρό δύο ἐτῶν εἰς τὴν Βενετίαν. Ὁ σύζυγός μου εἶναι ἐδῶ καί ὀνομάζεται Σαμουήλ Λεβὴ ἐκ Θεσσαλονίκης. Τὸν ὑπανδρεύθην πρό 15 ἡμερῶν». Ἐρωτηθεῖσα πῶς καί πότε τὸν ἐγνώρισεν ἀπήντησεν — **Πρό ἐπτά ἐτῶν περίπου, πού ἐκάκῃ ἡ Θεσσαλονίκη**, ἔφυγαν πολλοὶ Ἑβραῖοι ἀπὸ ἐκεῖ καί ἐπῆγαν ἄλλοι ἐδῶ καί ἄλλοι ἐκεῖ. Ὁ σύζυγός μου αὐτός ἤλθεν εἰς τὸ Μοναστήρι, ὅπου τὸν ἐγνώρισα καί ἦτο καλὸς νέος, ἀλλ' ὅταν ἦτο μικρὸς εἶχε γίνει Τούρκος. Δέν ἤκουσα ποτὲ νὰ εἶναι Χριστιανός. Ἐκεῖ εἰς τὸ Μοναστήρι ἐφοροῦσε **ἄσπρο σαρίκι**, τὸ ὁποῖον δέν ἤμπορουν νὰ φορέσουν οἱ Ἑβραῖοι (Σημ: οἱ Ἑβραῖοι φοροῦ-

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΣΤΙΓΙΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΣ (συνέχεια)

σαν κίτρινο).

Ένεφανίσθη κατόπιν ὁ Σαμουήλ Λεβή καὶ ἐδήλωσεν: «Ὀνομάζομαι Σαμουήλ Λεβή τοῦ Ἀβραάμ. Ἐγεννήθην στήν Θεσσαλονίκην καὶ εἶμαι 30 ἐτῶν, ἐγεννήθην δέ Ἑβραῖος, ἀλλ' ὅταν ἤμην 15 ἐτῶν, ἔγινα Τούρκος καὶ τοιοῦτος παρέμεινα ἕως ὅτου πρό τριῶν ἑβδομάδων ἦλθον εἰς Βενετίαν, ὅπου καὶ ξαναέγινα Ἑβραῖος. Εἰς τὸ Μοναστήρι εἶχα γνωρίσει μίαν Ἑβραίαν Μαζαλτώ, τὴν ὅποιαν καὶ ἐνυμφεύθην».

Νέα κατάθεσις τοῦ ἰδίου, **στὶς 2 Ἰουνίου 1628**: «Ἦμην 13 — 14 ἐτῶν ὅταν ἔγινα Τούρκος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, διότι ὁ Ἑβραῖος διδάσκαλός μου μέ ἔδερνε χωρὶς ἀφορμὴν. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ὑπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ζοῦν ἐκεῖ **πλέον τῶν ἐπτά χιλιάδων Ἑβραῖοι**. Οἱ Τούρκοι κατὰ πρῶτον μέ πῆγαν εἰς τὸ τζαμί, ὅπου μέ ἔκαμαν νά γονατί-

σω καὶ νά βάλῳ κατὰ γῆς τὸ κεφάλι μου, ἐνῶ ὁ Χότζας διάβαζε τὸ Κοράνιο. Κατόπιν μέ περιέφεραν εἰς τὴν πόλιν πανηγυρικῶς, ἐγὼ δέ κρατοῦσα στό χέρι μου, δεμένο σ' ἓνα δάκτυλο, ἓνα καλάμι μακρὺ. Ἀπὸ τὴν θρησκείαν δέν ἐπίστευα τίποτε, ἀλλὰ μόνο τοῦ Μωϋσέως. Ὅμως εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἅμα γίνεται κανεῖς Τούρκος, δέν ἡμπορεῖ νά ξαναγίνῃ Ἑβραῖος, καὶ ἦλθα εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου ξαναγίνα Ἑβραῖος. Ἐκεῖ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην εἶχα μίαν ἀσπρὴν φλοκωτὴ στό κεφάλι ὅπως οἱ Τούρκοι καὶ διὰ τὸν φόβον δέν ἐπήγαινα ποτέ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ τζαμί».

1629 — 18 Αὐγούστου. Ἄλλη κατάθεσις τοῦ ἰδίου: «Ὀνομάζομαι **Felice Felici** καὶ εἶμαι ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη. Πρὶν νά πάω στὴ Ferrara ἤμουν ἐδῶ εἰς τὴν Βενετίαν ἔμπορος. Εἶμαι χριστιανός. Ὡς Ἑβραῖος

ὠνομαζόμεν Σαμουήλ Λεβή».

Κατάθεσις τῆς συζύγου **Bonaventura ἢ Μαζαλτῶ Hergas**: «Εἶμαι ἀπὸ τὸ Μοναστήρι. Ὅταν ἦλθεν αὐτός εἰς τὴν Βενετίαν μοῦ εἶχεν εἶπει ὅτι εἶναι Ἑβραῖος καὶ ὅτι ὀνομάζεται **Σαμουήλ Λεβή** καὶ ἔτσι τὸν ὑπανδρεύθην. Ἀργότερα ἔμαθα ὅτι ἔχει καὶ ἄλλο ὄνομα ἥτοι **Ἰωσήφ Χαμπάι** καὶ ἔχει γυναῖκα καὶ παιδιὰ εἰς τὸ Βελιγράδι. Ὅταν ἀκούσα ὅτι ἔγινε Χριστιανός ἐπῆγα εἰς τὸν Ραββῖνον καὶ μοῦ ἔδωκε διαζύγιον. Τὸν Χαμπάι αὐτὸν ἢ τὸν Λεβή τὸν εἶδα εἰς τὸ «γκέττο» πότε μέ μαῦρο καὶ πότε μέ κόκκινο, καπέλλο».

Ἡ καταδίκη τοῦ Λεβή

«Τὸ δικαστήριον τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως... πεισθέν περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου, τὸν καταδικάζει εἰς τὰς κάτωθι δύο ποινάς:

1) Νά παραμείνῃ ἐπὶ μίαν ὥραν μέ τὰ χέρια ὀπισθοδεμένα ἐπὶ τοῦ συνηθισμένου πασάλου μεταξὺ τῶν δύο κολωνῶν τῆς μικρᾶς πλατείας τοῦ Ἀγίου Μάρκου.

2) Νά ὑπηρετήσῃ μέ τὰ πόδια σιδηροδέσμια ὡς κωπηλάτης ἐπὶ μιάς γαλέρας 18 μηνῶν καὶ ἂν κριθῇ ἀνίκανος γιὰ τοιαύτην ὑπηρεσίαν, τότε νά ἐγκαθειρχθῇ ἐπὶ τρία ἔτη...».

Μία ἄλλη περίπτωση

1627 — Ἰουλίου 23

«... ὑπεβλήθη καταγγελία κατὰ τινος Ἑβραίου ἐκ Θεσσαλονίκης ὀνόματι **Μωϋσῆ Ἰσραήλ**, ὅστις ἔμεινεν ἀρκετὰ χρόνια εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἦλθεν, κατόπιν εἰς τὴν Βολογνα καὶ μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ξαναέγινεν Ἑβραῖος. Ἐκεῖ παρέμεινεν ὀλίγους μηνῶν καὶ ἦλθεν ἔπειτα εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου καὶ ἐβαπτίσθη, λαβὼν τὸ ὄνομα **Francesco Maria Leoncini**. Ἐκ Ρώμης ἦλθεν εἰς Βενετίαν καὶ ἀνεχώρησεν πάλιν διὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ξαναέγινε Ἑβραῖος. Καὶ δέν περιωρίσθη μόνον εἰς αὐτό, ἀλλ' ἐπῆρε μαζί του ἀπ' ἐδῶ καὶ ἓναν ἄλλον Ἑβραῖον,

Θεσσαλονίκη: Χαλκογραφία περιηγητοῦ, τοῦ 18ου αἰῶνος.



ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΩΨΗ

Του + ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Σταύρος Κωστόπουλος (1900 — 1968), έκτός από διακεκριμένος πολιτικός, υπήρξε κι αξιομνημόνευτος λογοτέχνης. Ίδιαίτερα τὰ ταξιδιωτικά του κείμενα αποτελούνται από εξαιρετες σελίδες.

Ένα από τὰ πολλά ταξίδια του τόν έφερε καί στο Σινά — τό Θεοβάδιστον Όρος.

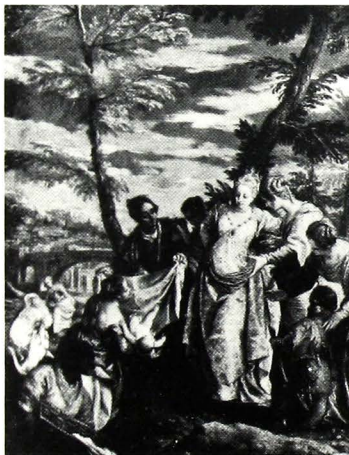
Από τόν τόμο «Μνήμη Σταύρου Κωστοπούλου», πού εξέδόθη μετά τόν θάνατό του, (Ίκαρος, 1971), παραλαμβάνουμε μερικές σελίδες αναφερόμενες στόν Μωϋσή καί στήν Έξοδο.

Άς παρακολουθήσουμε, λοιπόν, τόν άείμνηστο Στ. Κωστόπουλο:

«Είκοσι περίπου χιλιόμετρα μετά τό Άμπου Ζενίμα, τό αυτόκνητο άρχίζει νά απομακρύνεται από τά είδυλλιακά εκείνα άκρογιάλια καί προχωρεί πρós τό έσωτερικό τής Σιναϊτικής Χερσονήσου. Καθώς είπαμε άλλωστε καί πió πάνω, δέν φθάνομε έως τή Ραϊθώ, όπως οί παλιοί ταξιδιώτες, καί ακολουθούμε μιά διαδρομή διαφορετική καί πολύ πió σύντομη. Όστόσο, αυτό δέ σημαίνει ότι ή καινούργια διαδρομή έχει λιγώτερη γραφικότητα ή καί γενικά λιγώτερο ένδιαφέρον από τήν παλιά. Πρώτα - πρώτα είναι κι' αυτή κοντά, καί σέ όρισμένα σημεία συμπίπτει άπόλυτα, μέ τό όρομολόγιο τής Έξόδου. Καί πραγματικά, από τίς Πηγές τού Μωϋσή, πού μονάχα τ' όνομά τους άποτελεί τήν πió εύγλωττη μαρτυρία, έως τήν Όαση τού Φαράν, πού δέν είναι τίποτε άλλο από τό Ραφιδείμ τής Γραφής, καί από εκεί ως τά τείχη τής Μονής τού Σινά, ό τόπος είναι γεμάτος από τήν παράδοση τής άτελείωτης εκείνης δοκιμασίας τού Όραήλ. Όταν μάλιστα τό αυτόκνητο άρχίζει νά προχωρεί πρós τή Μονή, αφήνοντας πίσω του τό Φεράν, δέν χρειάζονται πιά ούτε οί αναμνήσεις των χωρίων τής Βίβλου. Η γεωγραφία τού έδάφους προσδιορίζει τόσο κατηγορηματικά τήν πορεία τής Έξόδου, ώστε ό ταξιδιώτης νά μήν άμφιβάλλει ούτε γιά μιά στιγμή ότι βρίσκεται άκριβώς στά ίδια περάσματα καί μονοπάτια πού ακολουθήσε ό Μωϋσής, πρίν από τρείς χιλιάδες τριακόσια χρόνια...»

Καί παρακάτω (σελ. 190 κ.έ.) διηγείται:

«Όλη αυτή ή άγρια γοητεία τής Σιναϊτικής έρήμου θά ήταν βέβαια γνωστή στόν Μωϋσή πολύ πρίν άναλάβει τή μεγάλη του άποστολή νά οδηγήσει τό Όραήλ στή Γή τής Έπαγγελίας. Γιατί δέν πρέπει νά ξεχνάμε ότι νέος άκόμη καί κατατρεγμένος από τό βασιλιά τής Αίγύπτου άνεχώρησεν ό Μωϋσής από προσώπου Φαραώ καί ώκησε έν γή Μαδιάμ, έλθών δέ εις γήν Μαδιάμ έκάθισεν επί τού φρέατος...». Δίπλα στό πηγδάδι αυτό, πού σήμερα βρίσκεται μέσα στόν περίβολο τής Μονής Σινά, συνάντησε



«Η Άνεύρεση τού Μωϋσή», ελαιογραφία τού Paolo Veronese (Περ. 1570), στήν Έθνική Πινακοθήκη τής Ούάσιγκτων.

γιά πρώτη φορά τή Σεφώρα, καθώς ή κόρη τού Όθόρ μαζί μέ τίς άλλες άδελφές της πότιζαν τά πρόβατα τού πατέρα τους, σύμφωνα μέ τήν τόσο είδυλλιακή περιγραφή τής Βίβλου. Μέσα σ' αυτήν τήν περιοχή ό «Μωϋσής ήν ποιμαίνων τά πρόβατα τού Όθόρ, τού πενθερού αυτού Ιερέως Μαδιάμ καί ήγαγε τά πρόβατα υπό τήν έρημον καί ήλθε εις τό όρος Χωρήβ...» Κάτω από τή σκιά τής θείας κορυφής — γιατί τό όρος Χωρήβ είναι, σύμφωνα μέ τήν παράδοση, τό Σινά — είδε τή βάτο πού ένώ φλεγόταν από τή φωτιά, «ού κατακαίετο» καί άκουσε τή φωνή τού Κυρίου. Καί θά πρέπει νά σκέφθηκε καί νά ζύγισε πολλές φορές όλα αυτά τά μηνύματα μέσα στήν άγριάδα, τή μόνωση καί τή μεγαλοπρέπεια τής έρήμου, προτού συνειδητοποιήσει τή μεγάλη του ά-



Ο Μωϋσής, υποβασταζόμενος από τόν Άαρών καί τόν Όθρ, καθοδηγεί τόν Όησού τού Ναυή στή μάχη κατά των Άμαλεκίων, (Σύμφωνα μέ έξ. 17: 8 — 13). Έργο τού Benno Elkan.

ποστολή. Ποιοί όμως δισταγμοί καί ποιές άμφιβολίες μπορούσαν τελικά νά άντισταθούν πρός στήν άπερίγραπτη εκείνη γοητεία τού αύγινού ήλιου τής έρήμου πού, άρχίζοντας τούς ίριδισμούς του πάνω στους γρανίτες, κεντρίζει τή φαντασία πρός τά μεγάλα όνειρα καί τίς τολμηρές άποφάσεις; Καί θά' ταν δίχως άλλο μιά από τίς άπίστευτες εκείνες σέ διαύγεια νύχτες πού υπάρχουν μόνο στο Σινά, όταν ό Μωϋσής, πλημμυρισμένος από τίς μυστικές φωνές τής έρήμου καί ύψώνοντας τό κεφάλι του πρός τόν έναστρο καί πεντακάθαρο ουράνιο τής έρήμου, θά διάβασε σέ κάποιο μικρινό άστερισμό τό υπερκόσμιο εκείνο μήνυμα, πού καθόρισε άμετάκλητα τή μοίρα του, καθώς καί τή μοίρα τού Όραήλ...

Είναι βέβαια γνωστές οί διάφορες όρθολογιστικές έρμηνείες πού έχουν δοθεί γιά νά δικαιολογήσουν τήν πορεία των Έβραίων πρός τήν Έρημο τού Σινά. Καί δέν υπάρχει άμφιβολία ότι ή σκέψη τού Μωϋσή νά οδηγήσει πρός τήν κατεύθυνση αυτή τόν κυνηγημένο από τίς στρατιές τού Φαραώ λαό τού Κυρίου ήταν ή μόνη πρακτική καί λογική. Η κατάδιωξη μέσα στήν άγρια καί άξενη εκείνη περιοχή δέν ήταν καθόλου εύκολη γιά τόν Φαραώ. Ένώ, από τήν αντίθετη πλευρά, ό Μωϋσής, βόσκοντας τόσα χρόνια τά πρόβατα τού πεθερού του σέ όλη αυτή τήν περιοχή, όχι μόνο γνώριζε κάθε κατατόπι τής Σιναϊτικής, άλλ' άσφαλώς ύπολόγιζε καί στίς γνωριμίες, φιλίες ή καί συγγενείες του μέ τούς κατοίκους τής περιοχής. Δέν πρέπει, άλλωστε, νά λησμονούμε ότι στήν τόσο κρίσιμη εκείνη ώρα δέν τού άπόμεινε καί άλλη λύση. Ο Όρομους Ραμσή Β', ό Φαραώ πού στήν έποχή του χρονολογείται ή Έξοδος, είχε

κατορθώσει να επεκτείνει την εξουσία του και είχε εγκαταστήσει αιγυπτιακές φρουρές σε όλη τη σημερινή Συρία και Παλαιστίνη. Θά ήταν λοιπόν λάθος όλεθριο για τον Μωϋσή αν, οδηγώντας τους Έβραίους μακριά από την όρμη του Φαραώ, ακολουθούσε μία διαδρομή που θά τους έριχνε πάλι στα χέρια του. Και ο Ραμσής Β' δεν ήταν από τους ανθρώπους εκείνους που μπορούσαν να έχουν αμελήσει όλα τα μέτρα και τις αντίστοιχες διαταγές. Ακόμη και σήμερα, όταν κοιτάζει κανείς στο Μουσείο του Καΐρου τη μούμια του, που διατηρείται σε κατάσταση αξιοθαύμαστη, παράλληλα προς τη συγκίνηση που δοκιμάζει γιατί αντικρύζει έναν ήρωα της Γραφής, νιώθει άμεσα πως οτι η γομφή μύτη και τα σουβλερά εκείνα σαγόνια που αντικρύζει πρέπει να έκρυβαν μία αδόμαστη θέληση και σκληρότητα. Για τον Μωϋσή λοιπόν και το 'Ισραήλ, λογικά, δεν άπομνε άλλη σωτηρία από τη δοκιμασία της έρήμου. Όταν όμως έχει κανείς δει από κοντά τη Σιναϊτική κι' έχει ζήσει έστω και για λίγες ημέρες την άγρια γοητεία της, όλες αυτές οι όρθολογιστικές ερμηνείες καταντούν κάπως ρηχές και η απίστευτη περιπέτεια της Έξοδου αποκτά ένα βαθύτερο κι αληθινά πνευματικό περιεχόμενο.

Γιά να συλλάβουμε καλύτερα τό νόημα αυτό της Έξοδου, είναι ανάγκη να μη ξεχάμε ότι ο Μωϋσής δεν ήταν μονάχα ένας ηγέτης, που μπορούσε να συνδυάζει τις ιδιότητες του πολιτικού και του στρατηγού, όπως γινόταν τόσο συχνά την παλιά εποχή.

Ο Μωϋσής ήταν ακόμη, και μάλιστα κατά κύριο λόγο, Προφήτης. Και η μεγάλη του αποστολή δεν περιοριζόταν στην απελευθέρωση του 'Ισραήλ από τον ζυγό των Φαραώ, άλλ' επεκτεινόταν και στην επιστροφή του παραστρατημένου λαού στις παραδόσεις των πατέρων του. Ο Κύριος του τό είχε πεί καθαρά μπρός στη φλεγόμενη βάτο. «Εγώ είμι ο Θεός του πατρός σου, Θεός 'Αβραάμ και Θεός 'Ισαάκ και Θεός 'Ιακώβ». Γιατί ο μεγάλος κίνδυνος του 'Ισραήλ στην Αίγυπτο δεν ήταν τόσο οι αγγαρείες και δηληνικά ή σκληρή μεταχείριση των Φαραώ, όσο η καθημερινή του αφομοίωση από τό περιβάλλον και τη ζωή γενικά της Αιγύπτου. Η έντολή του Κυρίου ήταν ρητή: «...ότι εγώ σε εξαποστέλλω εν τω εξαγαγείν σε τόν λαόν μου εξ Αιγύπτου. Και λατρεύσητε τω Θεώ εν τω όρει τούττω». Κι' όταν άργότερα χρειάστηκε να δοθούν λεπτομερέστερες οδηγίες, ο Κύριος όρισε και την απάντηση προς τόν Φαραώ: «Ο Θεός των Έβραίων προσκέκληται ημάς. Πορευόμεθα ούν όδόν τριών ημερών εις την έρημον, ίνα θύσωμεν τω Θεώ ημών». Η πορεία λοιπόν προς την έρημο δεν ήταν ένας άπλός στρατηγικός έλιγμός. Ήταν ο απαραίτητος καθαρισμός για να μπορέσει τό 'Ισραήλ να ξαναβaptισθεί στις πατροπαράδοτες άρετές της έρήμου. Κι' ήταν ακόμη η αναπόφευκτη δοκιμασία του, για να κατορθώσει κάποτε να φτάσει ως τη Γη της Έπαγγελίας.

Η Έξοδος, που σάν ιδέα γεννήθηκε μέ-

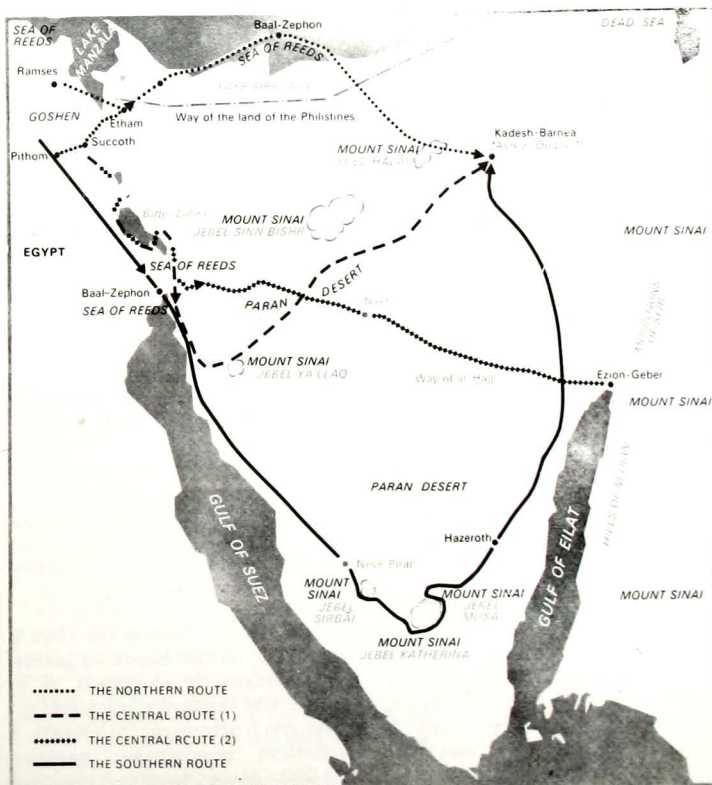


Ο Μωϋσής δέχεται την Τορά: Από τό Προσευχολόγιο της Πάρμας (Ιταλία) του 1450.

σα στην έρημο και τράφηκε από την άγρια γοητεία της, δεν μπορούσε παρά να καταλήξει και πάλι στην έρημο. Εκεί, πάνω στην κορυφή του Χωρήβ, περίμενε ο Κύριος τόν

Μωϋσή για να του παραδώσει μέσα σε βροντές και αστραπές τόν καινούργιο πίνκα των όζιών. Και από εκεί έμελλε να παρακολουθήσει, επί σαράντα δλόκληρα χρόνια, τις περιπέτειες των Έβραίων μέσα στην έρημο, άλλοτε δίνοντας οδηγίες και συμβουλές στον Μωϋσή, άλλοτε βοηθώντας λαό Του να νικήσει τούς 'Αμαλακίτες κι' άλλοτε ρίχνοντας από τόν ούρανό τό μάννα. Όλη αυτή η εκδήλωση της θεικής παντοδυναμίας δεν ήταν, βεβαία, δυνατόν να γίνει με τόση ένταση και λαμπρότητα στην κοιλάδα του Νείλου, άλλ' ούτε και στην έδυλλιακή εκείνη Γη της Έπαγγελίας. Απ' τη στιγμή που ο 'Ιεχωβά πήρε την απόφαση να κατέβει στη γη και να σφραγίσει τό 'Ισραήλ με τις δοκιμασίες και τα θαύματά του, μέσα σε δλόκληρο τόν κόσμο της Παλαιάς Διαθήκης δεν υπήρχε άλλος χώρος καταλληλότερος από τη Σιναϊτική Χερσόνησο. Και τό «θεοβάδιστον όρος», με τη γοητεία της έρήμου και την άγρια μεγαλοπρεπεία του, ήταν η μόνη θέση όπου μπορούσε να στήσει τό θρόνο Του.

Χάρτης που παρουσιάζει τις τέσσερις βασικές θεωρίες, αναφορικά με την πορεία των 'Ισραηλιτών μετά την έξοδο από την Αίγυπτο.





Τό κίτρινο άστρο τοῦ Δαυΐδ φοροῦσαν ὑποχρεωτικά οἱ Ἑβραῖοι τῆς Γαλλίας, ὅπως καί σέ ὅλη τήν κατεχόμενη Εὐρώπη.



Μιά ἀπό τίς προπαγανδιστικές ἀφίσες πού κυκλοφοροῦσε ἡ Κυβέρνηση τοῦ Βισύ. Ἐγραφε: «Ἀφήστε μας ἡσυχούς. (Ἐχθροὶ τῆς νέας Γαλλίας εἶναι): Οἱ Ἑβραῖοι, οἱ μασόνοι, ὁ Ντέ Γκώλ καί τὰ ψεύδη τους».

Ἡ Γαλλία τοῦ Βισύ ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Μετά τήν εἰσβολή τοῦ 1940 οἱ Γερμανοὶ ᾄφησαν στούς ἡττημένους Γάλλους ἓνα τμήμα τῆς χώρας τους «ἐλεύθερο», μέ πρωτεύουσα τό Βισύ. Τό κράτος τοῦ Βισύ ἔγινε σύμβολο τῶν Γάλλων ἀντικομμουνιστῶν, συνεργάστηκε μέ τούς Γερμανούς, καί ἡγέτες του ἦταν ὁ στρατάρχης Πεταίν, ὁ Λαβάλ κ.ἄ. Οἱ ἰθύνοντες τοῦ Βισύ τήρησαν ἀπέναντι τῶν Ἑβραίων στάση περισσότερο ἐχθρική ἀπ' ἐκείνη τῶν Γερμανῶν. Ἀπό ἄρθρο τοῦ περιοδικοῦ «Ἱστορία» (Ὁκτώβριος 1979) παίρνουμε τά παρακάτω στοιχεῖα:

«Ὅταν τό Βισύ ξέθαψε τό παλιό ἐθνικοσοσιαλιστικό σύνθημα «ἡ Γαλλία στούς Γάλλους», ἡ ξενοφοβία ἐφθασε στά ὅρια τοῦ ρατσισμοῦ. Γρήγορα ξεπεράστηκε καί τό ὄριο, πέρα ἀπό τό ὁποῖο ἡ πολιτική τοῦ νικημένου δέν ξεχώριζε πιά ἀπό τήν πολιτική τοῦ νικητῆ. Ἀρχισε ἔτσι μιά «κάθαρση» τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους ἀπό τούς ξένους. Δημιουργήθηκαν στρατόπεδα συγκεντρώσεως, στά ὁποῖα κατέληγαν οἱ πρόσφυγες ἀπό τίς φασιστικές χώρες ὁλόκληρης τῆς Εὐρώπης, οἱ πρῶν μαχητές τῆς Ἰσπανίας, οἱ ἀνεργοὶ ξένοι ἐργάτες. Ἀκυρώθηκαν πολλές πολιτογραφήσεις. Τέθηκαν ὑπό ἀπαγόρευση οἱ μασονικές στοές καί οἱ μυστικές αἱρέσεις, πού θεωροῦνταν λαθραῖες ἐξουσίες. Ἐλήφθησαν ἀκόμη καί ἀντιεβραϊκά μέτρα, πρὶν ἀκόμη τό ζητήσουν οἱ ναζί. Οἱ Ἑβραῖοι ἀποκλείσθηκαν διὰ νόμου ἀπό δημόσιες ὑπηρεσίες, συγκεντρώθηκαν καί παραδόθηκαν στούς Γερμανούς, στήν ἀρχή οἱ «ξένοι» καί ἀργότερα οἱ «ντόπιοι». Ὅλοι κατέληγαν σέ στρατόπεδα».

Ὅταν, ἀπό τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1942, ὁ στρατάρχης Πεταίν ἄρχισε νά μπαίνει στό περιθώριο καί νά παίρνει, μέ τή βοήθεια τῶν Γερμανῶν, τήν οὐσιαστική ἐξουσία ὁ ἀδίστακτος Πιέρ Λαβάλ, ἡ κατάσταση χειροτέρευσε: περίπου 150.000 Γάλλους ἐργάτες ἢ αἰχμάλω-

ρους πολέμου τούς ἐβγαλαν ἀπό τά στρατόπεδα καί τούς ἔστειλαν νά ἐργασθοῦν στή Γερμανία.

Μέ νόμο τῆς 4 Σεπτεμβρίου 1942, τό Βισύ ἐφαρμόζει τήν «καταναγκαστική ἐργασία». Γυναῖκες κι ἄνδρες καλοῦνται νά καταταγοῦν. Ἀπό τήν 1η Μαρτίου ὡς τίς 31 Ἰουλίου 1943 πηγαίνουν στή Γερμανία 500.000 Γάλλοι.

«Σύντομα ὅμως», γράφει ἡ «Ἱστορία», «γίνεται κάτι ἀκόμη χειρότερο. Οἱ Γερμανοί, βλέποντας τό τέλος νά πλησιάζει, ζητοῦν νά τούς παραδοθοῦν καί οἱ Γαλλοεβραῖοι. Θέλουν νά διατηρήσουν μιά ἐπίφαση νομιμότητας καί ζητοῦν νά ἀναλάβει ἡ γαλλική Ἀστυνομία τή σύλληψή τους. Τό Βισύ ἀρνεῖται. Οἱ Γερμανοὶ εἶναι ἀνένδοτοι. Ὁ Λαβάλ ἀντιπροτείνει νά ἐκδώσει τούς ξένους Ἑβραῖους τῆς ἐλεύθερης ζώνης καί νά βοηθήσει στή σύλληψη τῶν Ἑβραίων τῆς κατεχόμενης ζώνης. Περίπου 30.000 Ἑβραῖοι παραδίδονται στούς ναζί ἀπό τή γαλλική Ἀστυνομία».

Καθώς ὁ τροχός τῆς ἱστορίας ἀρχίζει νά γυρίζει γιά τούς Γερμανούς, αὐτοὶ καταλαμβάνουν τήν ἐλεύθερη ζώνη τοῦ Βισύ, συντελώντας ἔτσι στήν κατάρρευση τοῦ πολιτεύματος. Στὴν Τουλῶνα συντελεῖται τό μεγάλο δράμα τοῦ Βισύ: ὁ γαλλικὸς στόλος γιά νά μὴν πέ-

σει στά χέρια τῶν Γερμανῶν αὐτοβυθίζεται! Παράλληλα, ὁ γαλλικός στρατός τῆς ἀνακωχῆς διαλύεται, ἐνῶ οἱ γαλλικὲς ἀποικίες τάσσονται, ἡ μιά μετὰ τὴν ἄλλη, στὸ πλευρὸ τοῦ Ντέ Γκὼλ.

Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους τοῦ Κράτους τοῦ Βισύ φέρνει στὴν ἐπιφάνεια τίς χειρότερες ὀψεις τῆς ἰδεολογικῆς ναζιστοφασιστικῆς συνεργασίας. Ὅπως γράφει τὸ ἄρθρο, ἀπ' ὅπου παίρνουμε τὰ στοιχεῖα αὐτά:

«Δημιουργοῦνται χώροι βασανιστηρίων, γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ἡ γενικὴ κρυφὴ κινητοποίηση τῆς χώρας ποὺ δέν θέλει πιά νὰ δεχθεῖ οὔτε τὴν ἥττα οὔτε τὴν κατοχὴ. Μόνο στὸ Παρίσι ὀργανώνονται δώδεκα τέτοιοι χώροι. Πρόκειται πιά γιὰ ἐμφύλιο πόλεμο. Ἡ Πολιτοφυλακὴ παίρνει μέρος, μαζί μετὰ Ἔς, στὴν καταπολέμηση τῆς Ἀντιστάσεως, καὶ στὸ κυνηγητὸ τῶν Ἑβραίων. Στὸ Σαίντ Ἀμάν, συγκεντρώνουν ὅλο τὸν ἐβραϊκὸ πληθυσμὸ τοῦ χωριοῦ: 26 ἄνδρες, 35 γυναῖκες, 9 παιδιά. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση βρέθηκαν στὰ πηγάδια ἐνὸς ἐργοστασίου 24 πτώματα ἀνδρῶν φρικτὰ ἀκρωτηριασμένα. Σὲ ἄλλο πηγάδι ὀκτὼ πτώματα γυναικῶν».



Τὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Κ.Ι.Σ.

Τὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο ἐξέδωσε, γιὰ πρώτη φορά φέτος, Ἡμερολόγιο — Λουάχ — τοῦ ἔτους 5740. Ἀκριβῶς, γιατί ἦταν ἡ πρώτη φορά, τὸ Ἡμερολόγιο κυκλοφόρησε μὲ καθυστέρηση, ἡ ὁποία ὀφείλεται σὲ τεχνικοὺς λόγους.

Πέρα ἀπὸ τὴν καθαρῶς ἡμερολογιακὴ ὕλη τὸ Ἡμερολόγιο συνοδεύεται ἀπὸ πλούσιο ἐνημερωτικὸ θρησκευτικὸ ὕλικό, καθὼς κι ἀπὸ ἕνα τμήμα Προσευχῶν κι Εὐχαριστιῶν.



Τὸ ἐξώφυλλο ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Serge Klarsfeld, ποὺ περιέχει τίς ὀνομαστικὲς καταστάσεις καὶ λοιπὰ στοιχεῖα τῶν 75.721 Γάλλων, Ἑβραίων τὸ θρήσκευμα, ποὺ ἐξοντώθηκαν στὰ γερμανικὰ στρατόπεδα.

Προτομὴ τοῦ συνταγματάρχου Μ. Φριζή

Στὶς 27 Ὀκτωβρίου, στὸ Καλπάκι τῶν Ἰωαννίνων, ἔγιναν ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ ΓΕΣ ἀντιστράτηγο κ. Ἀγ. Γκράτσιο, τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ πρώτου ἀνώτερου ἀξιωματικοῦ ποὺ ἔπεσε στὸν Ἑλληνο - ἰταλικὸ πόλεμο συνταγματάρχου Μαρδοχαίου Φριζή.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτή, τὸ βράδυ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, ἡ τηλεόρασις τῆς ΕΡΤ παρουσίασε ἕνα χρονικὸ τοῦ δημοσιογράφου κ. Δ. Σαπρανίδη γιὰ τὸν ἐθνικὸ ἥρωα Φριζή. Στὸ χρονικὸ αὐτὸ μίλησαν ἄνδρες τοῦ ἐπιτελείου τοῦ Φριζή κι ἀνεφέρθησαν στὸν χαρακτήρα, στὴ δρᾶσι, στὸν ἡρωισμό καὶ στὰ αἰσθήματα τῆς ἀνεξίτητης αἰσθῆσής του.

Σχετικὰ ἡ «Καθημερινή» (28/10/79) ἔγραψε:

«Ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ πιὸ γνωστούς ἥρωας τοῦ ἀλβανικοῦ πολέμου ἦταν ὁ συνταγματάρχης Μαρδοχαῖος Φριζή. Ἐπέσε στὸ θρυλικὸ Καλπάκι τὶς πρώτες ἡμέρες τοῦ πολέμου καὶ ἔκτοτε περίπου ἀγνοήθηκε. Σύμπτωση μᾶλλον, παρὰ τὸ ὅτι ὀρισμένοι ἀποδίδουν αὐτὸν τὸν παραμερισμὸ τοῦ στὸ ὅτι ἦταν Ἑβραῖος τὸ θρήσκευμα. Ἐπιτέλους ὅμως, ἡ Πολιτεία ἐπανόρθωσε τὴν παράλειψή της καὶ ἔτσι, χθές, μὲ ἀπόφαση τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ ἔγιναν στὸ Καλπάκι τῶν Ἰωαννίνων τ' ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς ποὺ ἐστήθη ἐκεῖ, τοῦ ἥρωος συνταγματάρχου Μαρδοχαίου Φριζή».



ΒΙΒΛΙΟ ΜΝΗΜΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΘΗΝΑ
1979

Στή σειρά των εκδόσεων του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου (Κ.Ι.Σ.) εξέδόθη τό ΒΙΒΛΙΟ ΜΝΗΜΗΣ, τό οποίο περιλαμβάνει ονόματα Έβραίων τής Ελλάδος, πού χάθηκαν στά γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καί πού κατορθώθηκε νά έντοπισθοῦν τά στοιχεῖά τους.

Ὅπως γράφει τό Κ.Ι.Σ. στόν πρόλογο αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως:

«Αὐτό τό βιβλίο (λεύκωμα καλύτερα), πού ἔχετε στά χεῖρά σας, δέν εἶναι σάν τά ἄλλα. Εἶναι ἓνα βιβλίο ὁδύνης καί πένθους. Εἶναι ἓνα βιβλίο — ντοκουμέντο, ἓνα βιβλίο — καταγγελία.

Δέν ἔχει λόγια, δέν ἔχει διηγήσεις, δέν ἔχει περιγραφές αὐτό τό βιβλίο. Περιέχει μόνο ονόματα.

Κάθε ἓνα, ὅμως, ἀπ' αὐτά τά ονόματα εἶναι μιά ἱστορία, μιά διήγησι, ἓνα ντοκουμέντο: εἶναι ἡ δραματική ἱστορία ἑνὸς ἀθώου θύματος πού ἐξοντώθηκε στά χιτλερικά στρατόπεδα γιά μόνο τό λόγο ὅτι ἦταν Έβραῖος. Αὐτό ἦταν τό μοναδικό «ἐγκλημα» ὅλων αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν πού ἀναγράφονται στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν.

Στό βιβλίο αὐτό δέν περιέχονται ὅλοι οἱ Ἑλληνες, Έβραῖοι τό θρήσκευμα, πού χάθηκαν στά στρατόπεδα, μιά καί τά στοιχεῖα τῶν περισσοτέρων ἔχουν χαθεῖ μαζί μ' αὐτούς! Παράδειγμα ἡ τραγική Θεσσαλονίκη — πού εἶχε, ἀναλογικά, τό μεγαλύτερο ἀριθμό θυμάτων ἀπό κάθε ἄλλη εὐρωπαϊκή πόλι — δέν ἀναφέρεται καθόλου. Αὐτό συμβαίνει γιὰτί οἱ Ναζί μαζί μέ τούς ἀνθρώπους κατέστρεψαν καί τά ἀρχεῖα καί τά στοιχεῖα. Καί τό ἔκαναν αὐτό γιὰτί τά ἀρχεῖα αὐτά εἶχαν ψυχή, ἦταν μιά φωνή πού κάποτε θά ὤψωνόταν γιά νά καταγγεῖλει τό ἐγκλημα τῆς γενοκτονίας.

Συγκεντρώσαμε, λοιπόν, στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν ὅσα ονόματα καί ὅσα στοιχεῖα μπορέσαμε νά βροῦμε. Καί στά στοιχεῖα αὐτά πάλι, δέν ὑπάρχει ἀπόλυτη ὁμοιομορ-

ΕΙΝΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ — ΚΙ ΟΧΙ ΕΒΡΑΪΚΗ — Η ΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΧΙΛΙΑΣΤΩΝ

Ἐπιστολή στήν ἐφημερίδα «Ἑστία»

Στήν ἐφημερίδα «Ἑστία» ἐστάλη ἡ παρακάτω ἐπιστολή, ἡ ὁποία ὑπογράφεται ἀπό τούς ἀντιπρόεδρο καί γεν. γραμματέα τοῦ Κ.Ι.Σ. κ.κ. Ἄλβ. Κόβο καί Μιχ. Μάτσα.

Ἡ «Ἑστία» δέν δημοσίευσε τό ἀπαντητικό αὐτό κείμενο:

«Σχόλιον τῆς ἐγκρίτου ἐφημερίδος σας, ὑπό τό τίτλον «Εὐλόγος ἀποθράσυνσις», εἰς τό φύλλον τῆς 3ης τρχ. μηνός, ἀναφέρεται εἰς «τούς ὁπαδούς» τῆς ἰουδαϊκῆς αἵρέσεως τῶν «Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά».

Ὁ συντάκτης τοῦ σχολίου θά ἔπρεπε νά γνωρίζῃ ὅτι ἡ αἵρεσις τῶν Χιλιαστῶν δέν εἶναι ἰουδαϊκή ἀλλά χριστιανική, ὅπως ἀναφέρει ἡ διεθνοῦς κύρους Ἐγκυκλοπαίδεια «AMERICANA» (τό οἰκίον λῆμμα τῆς ὁποίας σᾶς ἐπισυνάπτωμεν), ἡ ἑλληνική τοῦ «Ἠλίου» (εἰς τόν τόμον Κ', τεύχος 195, τό ὁποῖον ἐκυκλοφόρησεν τήν ἰδίαν μέ τό σχόλιον σας ἡμέραν) κ.ἄ. Συγκεκριμένως εἰς τήν σελ. 320 τοῦ τεύχους αὐτοῦ ἀναφέρεται: «Μετά δέ ἓνα αἰῶνα ἡ ἐπίδρασις τῆς χριστιανικῆς αἵρέσεως τῶν Χιλιαστῶν...».

Καί οἱ ἴδιοι, ὅμως, οἱ «Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά» δέν παραλείπουν νά τονίζουν ὅτι «... δέν ἔχουν καμμί ἀπολύτως σχέσι μέ τούς ἀνευ Χριστοῦ Ἰουδαίους ἡ Ἰουδαίζοντας ἡ Σιωνιστάς... (Βλ. «Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά», ἐκδόσις «Σκοπιά», 1973, σελ. 15, τήν ὁποίαν ἐπίσης σᾶς ἐπισυνάπτωμεν).

Ἀφοῦ ἐπί σειράν ἐτῶν διάφοροι κύκλοι, ἐν Ἑλλάδι καί μόνον, προσεπάθησαν — παρά πᾶσαν ἀρχήν ἐντιμότητος, ἐπιστημονικῆς ἀποδείξεως καί τῆς ἀληθείας — νά πείσουν ὅτι οἱ «Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά» κατευθύνονται ὑπό τῶν Ἑβραίων (!), κάτω ἀπό τήν κατακραυγήν τῆς διεθνούς καί τῆς ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης, μετέρχονται τώρα τήν γνωστήν πολιτικὴν τῶν ψιθῶρων, τῶν ὑπονοουμένων κλπ.

Ἐπειδὴ αἱ στήλαι τῆς «Ἑστίας», σαφῶς διακρίνονται διά τήν ἀντικειμενικότητα καί τήν ἐπιστημονικὴν σκέψιν των, πιστεύομεν ὅτι ὁ συντάκτης σας ἐκ καλῆς προθέσεως, ἀλλὰ ἐκ παραδρομῆς, ἀνέγραψε τά περὶ «ἰουδαϊκῆς αἵρέσεως».

Εὐχαριστοῦμε διά τήν φιλοξενίαν».

φία· ὅ,τι βρήκαμε, ὅπως τό βρήκαμε περιέχεται.

Ἀφήσαμε γιά τούς λοιπούς, τούς ἀνώνυμους, μιά σελίδα κενή, ἀφιερωμένη στόν ἄγνωστο Ἑλληνα, Έβραῖο τό θρήσκευμα, μάρτυρα τῶν ναζιστικῶν στρατοπέδων.

Πρὶν κλείσουμε αὐτές τίς εἰσαγωγικές γραμμές ζητᾶμε ἀπό τόν ἀναγνώστη νά καταλάβει ὅτι, ἂν γί' αὐτόν τό βιβλίο αὐτό εἶναι ἓνα ἱστορικό ντοκουμέντο, γιά μᾶς πού τό ἐκδίδουμε εἶναι βιβλίο πόνου. Εἶναι τό βιβλίο πού περιέχει τά ονόματα ἀθῶων νεκρῶν πού ἦταν γονεῖς μας, ἀδέλφια μας, συγγενεῖς μας, φίλοι μας, γνωστοί μας, οἱ δικοί μας δηλαδὴ ἀνθρώποι.

Ἡ Μνήμη ὅλων αὐτῶν, καθώς καί τῶν ἑκατομμυρίων ἄλλων ἀνθρώπων κάθε φυλῆς, κάθε θρησκείας καί κάθε χρώματος, πού χάθηκαν ἄδικα στά χιτλερικά στρατόπεδα, ἄς εἶναι αἰῶνια καί ἡθυσία τους ἄς χρησιμεύει γιά τήν «εἰρήνην τοῦ σύμπαντος κόσμου».

Ἡ ἐκδόσις αὕτῃ δέν διατίθεται στό ἐμπόριο.



43ον Πληροφοριακό Δελτίον δημοσιευμάτων του Τύπου

1. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

‘Ακρόπολις: Στά άπομνημονεύματα του Κίσινγκερ, ό τ. ύπουργός των έξωτερικών των ΗΠΑ μιλά πολλές φορές για τό ‘Ισραήλ. Στή συνέχεια, πού δημοσιεύεται στίς 4/10, ό Κίσινγκερ ανάφέρει ότι ό Πρόεδρος Νίξον «φοβόταν μήπως ή έβραϊκή καταγωγή μου μέ κάνει νά κλίνω ύπερβολικά ύπέρ του ‘Ισραήλ».

‘Εστία: «Τά καταστήματα δίσκων μουσικής, είς τάς ‘Ηνωμένες Πολιτείας, έχουν γεμίσει άπό δίσκους Πολωνικών λαϊκών τραγουδιών, τά όποία τραγουδά ό Πάπας ‘Ιωάννης Β’, κατά τήν διάρκεια της έπισκέψεώς του είς τήν Πολωνίαν, τόν παρελθόντα ‘Ιούλιον. Βάσει ειδικής συμφωνίας της Καθολικής ‘Αρχιεπισκοπής της Βοστώνης, τό μεγαλύτερο μέρος των είσπράξεων θά δοθή είς τήν συντονιστική επιτροπήν διά τήν διάσκεψιν Χριστιανών καί ‘Εβραίων...» (3/10).

Θεσσαλία (Βόλου): ‘Ο Π. Μυλωνάς σέ ταξιδιωτικές έντυπώσεις του άπό τό Νταχάου σημειώνει ότι «στά άρχεία είναι καταγραμμένοι 31.951 θάνατοι χωρίς νά συμπεριλαμβάνονται σ’ αυτούς οι όμαδικές έκτελέσεις, πού άφορούσαν κυρίως Ρώσους, ‘Εβραίους καί Τσιγγάνους» (7/10).

‘Εστία: «‘Εν σπάνιον αντίγραφον μυστικού λόγου, τόν όποιον έξεφώνησεν είς τούς έπιτελείς του ό ‘Αδόλφος Χίτλερ τήν 22αν ‘Ιουλίου 1944, 16 ήμέρας μετά τήν άπόβασιν των άμερικανικών στρατευμάτων είς τήν Νορμανδίαν καί είς τόν όποιον έκόμπαζεν ότι είχε έξοντώσει τούς ‘Εβραίους, ήγοράσθη ύπό του Πανεπιστημίου ‘Μπράντεις» της Μασσαχουσέτης, ήδη δέ άποτελεί τμήμα μιάς συλλογής έξ 100 καί πλέον σπανίων άρθρων της χιτλερικής έποχής.

‘Ο λόγος εκείνος, τόν όποιον ό άλήστου μνήμης ‘Φύρερ» έξεφώνησεν είς τό χωρίον Πλάττεχοφ, ένώπιον μιάς μικράς όμάδος έμπίστων στρατηγών του, είχε δακτυλογραφηθή είς τέσσαρα μόνον αντίτυπα, μάλιστα δέ μέ πολύ μεγάλα γράμματα, διότι ό Χίτλερ δέν ήνείχετο νά έμφανίζεται δημοσία φέρων όμματούαλια». (12/10).

Ταχυδρόμος: Μέ τίτλο «Καντάφι: Μιά άμφιλεγόμενη προσωπικότητα», γράφει, έκτός των άλλων: «‘Ανένδοτος αντίεβραϊστής, ό Λίβυος πρόεδρος ύποστηρίζει έπίσης τούς Παλαιστίνιους, σέ κάθε φάση του άγώνα τους. Προσφέρει άκόμα τεράστια ποσά, σέ κάθε είδους έπαναστατικές όμάδες. ‘Ενίσχυσε διαδοχικά τούς άυτονομιστές της ‘Ερυθραίας καί τή μαρξιστική κυβέρνηση της Αιθιοπίας. ‘Υπήρξε ύποστηρικτής των Πολισάριο άνταρτών της Δυτικής Σαχάρας. Λένε πώς προμηθεύει μέ όπλα τούς ‘Ιρλανδούς του IRA. Καί ότι διατηρεί στενούς δεσμούς μέ τρομοκρατικές όμάδες της Δυτικής Γερμανίας, της ‘Ιταλίας καί της ‘Ιαπωνίας» (11/10).

Ταχυδρόμος: Μέ τή δολοφονία στό Παρίσι του Πολωνο - ‘Εβραίου Πιέρ Γκολντμάν αρχίζουν νά έκφράζονται φόβοι, για τήν έξάπλωση της πολιτικής βίας. Οι δράστες της δολοφονίας είναι άγνωστοι. Τό βέβαιο, όμως, είναι ότι άνήκουν σέ άντισιμητική όργάνωση. Συνθήματα μέ τήν ύπογραφή ‘Ες ‘Ες, έμφανίζονται σέ σημεία, όπου παρατηρούνται έκδηλώσεις βίας (άνατινάξεις, δολοφονίες κλπ.).

«‘Εδώ καί ένα χρόνο άποτελούμε στόχο άντισιμητικών έκδηλώσεων», δήλωσε πρόσφατα ό άρχιραββίνος Γιακόμπ Καπλάν, μέ άφορμή τό θάνατο του Γκολντμάν. «Η ύπομονή μας έχει άρχίσει νά έξαντλείται... Ζητούμε τή λήψη άμέσων μέτρων» (11/10).

Μακεδονικά Θέματα: ‘Η Ρούλα Παπαδημητρίου δημοσιεύει, μέ πραγματικά πρόσωπα, στοιχεία άπό τό «‘Ολοκαύτωμα» στη Θεσ/νίκη. (‘Οκτώβριος 1979).

Καθημερινή: «Οι έπιζήσαντες — ‘Αν τό «‘Ολοκαύτωμα» συγκλόνιζε έκατομμύρια τηλεθεάτες σ’ όλο τόν κόσμο έπειδή προσωποποιούσε τή σύγχρονη έβραϊκή τραγωδία, τό ντοκυμανταίρ «Παιδιά του ‘Αουσβιτς», πού γυρίζεται τώρα άπό τήν άμερικανική τηλεόραση, θά δώσει μιά νέα διάσταση στην έκστρατεία του νά μήν ξεχάσει ποτέ κανείς. ‘Αντρες καί γυναίκες πού επέζησαν του πολωνικού στρατοπέδου συγκεντρώσεως, θά περιγράψουν μπροστά στό φακό όχι μόνο τήν έμπειρία τους άπό τόν τόπο του έγκλήματος, αλλά καί τό υπεράνθρωπο κουράγιο τους νά ξαναρχίσουν μιά νέα, φυσιολογική ζωή. Παραγωγοί του 90λεπτου ντοκυμανταίρ, δυό έπιζήσαντες του ‘Αουσβιτς: ό Τζάκ ‘Αϊσνερ καί ό Ρόμαν Κέντ. Τήν ταινία προσφέρθηκε νά προλογίσει άφιλοκερδώς ή διάσημη Νορβηγίδα ήθοποιός Λίβ Ούλμαν» (14/10).

‘Ελληνικός Βορράς: Σέ έρευνα για τούς Νέγρους της ‘Αμερικής, όπου θέτει τό έρώτημα «Γεννιέται ένα τρίτο κύμα άντισιμητισμού, δημοσιεύει καί τά έξής στοιχεία:

«Πόσοι είναι όμως οι ‘Εβραίοι της διασποράς; Στόν πλανήτη αυτό ζούν σήμερα 4 δισεκατομμύρια άνθρωποι. ‘Απ’ αυτούς ύπολογίζεται ότι οι ‘Εβραίοι είναι μόνο 14.260.000 άτομα. Κατά σειρά πληθυσμού 5,8 έκατομμύρια ‘Εβραίοι ζούν στίς ‘Ηνωμένες Πολιτείες 3 έκατομμύρια στό ‘Ισραήλ, 2,7 έκατομμύρια στη Σοβιετική ‘Ενωση, 650 χιλιάδες στη Γαλλία, 300.000 στην ‘Αργεντινή, 118.000 στη Νότια ‘Αφρική. Οι ύπόλοιποι είναι διασπαρμένοι σ’ όλο τόν κόσμο.

Θά ρωτήσαι κανείς στην Πολωνία πόσοι ζούν; Δυστυχώς μετά τούς διωγμούς ζούν σήμερα μόνο 6.000 ‘Εβραίοι, έναντι 3 έκατομμυρίων πού ύπήρχαν στά 1937. ‘Ο τεράστιος αυτός άριθμός των ‘Εβραίων ή πέθανε στά στρατόπεδα



θανάτου τοῦ Χίτλερ ἡ ἀναγκάστηκε νά ἐκπατρισθεῖ μετά τήν ἐπιβολή τοῦ κομμουνιστικοῦ ἀντισιμιτισμοῦ στή χώρα αὐτή».

Συνολικά ὑπάρχουν 14.260.000 Ἑβραῖοι σ' ὅλο τόν κόσμο.

Καθημερινή: Ὁ Γιεχοῦντι Μενουχίν ἔλαβε τό Βραβεῖο Εἰρήνης ἀπό τόν Σύνδεσμο Βιβλιοπωλῶν τῆς Φρανκφούρτης. Ἡ βράβευσή του συνδέεται καί μέ τό γεγονός ὅτι, «ἀν καί Ἑβραῖος δέν ἀντιμετώπισε μέ περιφρόνηση τή νικημένη Γερμανία, ἀμέσως μετά τή λήξη τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ἀντίθετα, ὅπως τόνισε καί ὁ Γερμανός καγκελλάριος κ. Χέλμουτ Σμίτ στήν τελετή τῆς ἀπονομῆς τοῦ βραβείου, «ὁ Μενουχίν χρησιμοποίησε τή μουσική σάν μέσον, συμφιλώσεως τῆς Γερμανίας καί τῶν νικητῶν ἀντιπάλων της». Ἀντί ἀπαντήσεως στό συγκινητικό λογύδριο τοῦ κ. Σμίτ, ὁ Μενουχίν πῆρε ἀνά χεῖρας τό βιολί του καί ἔπαιξε μιά σύνθεση τοῦ Μπάχ» (20/10).

Ρομάντο: Ὁ Γ. Μαβίλης παρουσιάζει τό «Μ. Φριζή, τόν τρομερό συνταγματάρχη», μέ τήν εὐκαιρία τῆς 28ης Ὀκτωβρίου (23/10)

Νέοι Ἄνθρωποι: Ὁ κ. Ἀπ. Φράγκος γράφει γιά τήν Ἰαπωνική λύσι γιά τοὺς Ἑβραῖους τῆς Γερμανίας τοῦ Χίτλερ, πού προέβλεπε νά ἐγκαθιδρύσουν μία ἀποικία τοῦ Ἰσραήλ στήν κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἰαπῶνων περιοχὴ τῆς Μαντζουρίας στή βόρειο Κίνα (13/10).

Μακεδονία: Ὁ Κούρτ Λίσκα, ὑπαρχηγὸς τῆς «Γκεστάπο» στή Γαλλία κατὰ τό δεῦτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, καί δύο ἀλλοι πρῶν νaziστές ἀξιωματικοὶ δικάζονται μέ τήν κατηγορία ὅτι ἔστειλαν περισσότερους ἀπὸ 33.000 Ἑβραῖους στούς θαλάμους τῶν ἀερίων.

Ἀπὸ τόν Ἰούνιο, διατυπώθηκε κατηγορία ἐναντίον τῶν Λίσκα, Χέρμπερτ Χάγκεν καί Ἔρνστ Χάινριξον ἀλλ' αὐτοὶ δέν εἶχαν συλληφθεῖ μέχρι τώρα.

Σύμφωνα μέ τό κατηγορητήριό, οἱ τρεῖς εἶναι ὑπεύθυνοι γιά τήν ἀποστολὴ τουλάχιστον 73.000 Ἑβραίων στό Ἀουσβιτς καί ἄλλα στρατόπεδα συγκεντρώσεως στήν Κολωνία, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1942 καί 1944. Ἀπ' αὐτούς, οἱ 33.529 ἀπεστάλησαν ἀμέσως στούς θαλάμους ἀερίων (24/10).

Γιά τό ἴδιο θέμα ἡ «Καθημερινή» μέ τίτλο «Στό ἐδώλιο γιά τό Ἀουσβιτς μέ 34 χρόνια καθυστέρηση. Τό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα τῆς Γερμανίας καταγγέλλει τή «σκανδαλώδη βραδύτητα» (27/10).

2. ΠΕΡΙ ΙΣΡΑΗΛ

Γαχυδρόμος - Θεσσαλία (Βόλου): Μέτρα προστασίας («δὴλ ἡ δύναμη τοῦ Κεντρικοῦ Λιμεναρχείου Βόλου παρέμεινε πρὸ ἐπιφυλακῆ», γράφουν), γιά τοὺς 300 Ἰσραηλινούς τουρίστες, πού ἐπιβαίνοντες κρουαζιερόπλοιου, ἐπεσκέφθησαν τό Πήλιο.

Θεσσαλία (Βόλου): «Ἱερουσαλὴμ Σαλόμ!», ἐντυπώσεις τοῦ Γ. Μαντίδη ἀπὸ «ἐκδρομὴ, προσκύνημα στούς Ἁγίους Τόπους», πού ἔγινε μέ πρωτοβουλία τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Δημητριάδος (21 - 26/10).

Βῆμα: «Δύο ἡγέτες ξανασμίγουν: Μὲ μεγάλη χαρὰ ὑποδέχθηκε πρὶν λίγες μέρες πίσω στό Κάιρο ὁ Πρόεδρος Ἀνούαρ Σαντάτ τόν (πρὸ 32 αἰῶνων) προκάτοχό του Ραμσή τόν III! Καί μέ καταφανή συγκίνηση ἔσκυψε πάνω ἀπὸ τό γυάλινο φέρετρό, στό ὁποῖο ἀναπαύεται ἡ μούμια τοῦ διασημότερου Ἰσως Φαραώ τῆς Αἰγύπτου, καί διάβασε τήν χρυσή πλάκετα πού γράφει ὅτι «ὁ μέγας Φαραώ, ὑπέγραψε τό 1258 π.Χ. συμφωνίᾳ εἰρήνης μέ τόν Μεγάλο Ἀρχηγὸ Χαττουσίλι μέ τήν ὁποία τερματίσθηκε ὁ 20ετής πόλεμος μεταξύ Αἰγυπτίων καί Χιττιτῶν καί δόθηκε ἀμοιβαία ὑπόσχεση νά μὴν καταπατήσει ποτέ ὁ ἕνας λαὸς τὰ ἐδάφη τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ νά ζοῦν μέ εἰρήνη καί γαλήνη...»

«Ὅτὰ μποροῦσε κανεῖς νά πεῖ ὅτι εἴχαμε μιά συμφωνία τύπου Κάμπ Νταϊηβιντ πρὶν 3.236 χρόνια», δήλωσε χαμογελώντας ὁ Σαντάτ στούς ἐπίσημους καί τοὺς δημοσιογράφους πού τόν συνόδευαν στό Αἰγυπτιακὸ Μουσεῖο τοῦ Καΐρου, στό ὁποῖο ἐπανατοποθετήθηκε ὁ Ραμσῆς, μετά ἀπὸ ἀπουσία τριῶν χρόνων στό Παρίσι, ὅπου εἶχε σταλεῖ γιά «λόγους ὑγείας»: ἡ μούμια, εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ 65 εἰδῶν βακτηρίδια, μύκητες καί παράσιτα! Πυρηνικοὶ ἐπιστήμονες καί εἰδικοὶ συντηρητές, ἀσχολήθηκαν μέ τόν ἀρχαῖο βασιλιά ἐπὶ χιλιάδες ὥρες, πρὶν τόν «θεραπεύσουν» καί τόν στεῖλουν «σὲ ἀρίστη κατάσταση» πίσω στό Κάιρο...» (28/10)

Γλεντάει μέ τοὺς σωτῆρες του

Ἕνας Ἀγγλος, Ἑβραῖος τό θρήσκευμα, ἦρθε μετά ἀπὸ 37 χρόνια στήν Ἀθήνα, ἀναζητήσε καί βρῆκε τοὺς Ἑλληνες πού τόν ἔκρυψαν καί τόν περιέθαλψαν στήν κατοχή, γιὰτὶ τόν κατέδωκαν οἱ Γερμανοὶ καί γλέντησε μαζί τους

Πρόκειται γιά τόν Σόλι Ντάλαχ, ἡλικίας 63 χρόνων ὁ ὁποῖος μιλάει «φαρσί» τὰ ἑλληνικά καί κρατᾷ σάν πολῦτιμο κειμήλιο, τήν ταυτότητα πού τόν ἔφερε τότε σάν Κώστα Οἰκονόμου. (Νέα» 18.10.79).



Τό Κιντούς קינדוש

Ἡ πιό διαδεδομένη ιεροτελεστία πού τηρεῖται στό ἐβραϊκό σπίτι εἶναι, χωρίς ἀμφιβολία, ἡ ἀπαγγελία τοῦ **Κιντούς** (ἡ «προσευχὴ καθαγιασμοῦ») κάθε **Ἑρεβ – Σαμπάτ** (Παρασκευὴ βράδυ) καὶ κάθε **Ἑρεβ Γιόμ – Τόβ** (νύκτα ἀπὸ γιορτῇ) ἀπὸ τὸν οἰκοδεσπότη, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀπὸ τῆς λειτουργίας τῆς Συναγωγῆς. Τό Κιντούς, πού ἀπαγγέλλεται προτοῦ ἀρχίσει τὸ γεῦμα, παρουσία ὄλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἀποτελεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους παράγοντες γιὰ τὴν ἐδραίωση τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς σφυρηλάτησης τῶν δεσμῶν ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ μέλη αὐτῆς, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἐβραϊκὸς λαὸς ὑπῆρξε ἀνέκαθεν ὑπερήφανος.

Οἱ ραββίνοι συμπεραίνουν τὴν ὑποχρέωση γιὰ τὴν ἀπαγγελία τοῦ Κιντούς ἀπὸ τῆς βιβλικῆς ἐντολῆς: **«Ζα-χόρ ἐτ Γιόμ Ἀσαμπάτ Λεκαντεσό», «Ἐνθυμήσου τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, διὰ νὰ ἀγιαζῇς αὐτήν»,** (Ἑξ. 20: 8). Μᾶς ὑπέδειξαν δὲ νὰ «θυμώμαστε» καὶ νὰ «ἀγιαζοῦμε» τὴν ἡμέρα αὐτὴ κρατώντας τὸ χέρι (κατὰ τὴν ἀπαγγελία τοῦ Κιντούς) ἕνα ποτήρι μέ κρασί διότι ὁ **«οἶνος χαροποιεῖ τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου»**. Τό κρασί, ὅταν χρησιμοποιεῖται μέ σωστό μέτρο, «καθαγιαζει» καὶ γίνεται σύμβολο χαρᾶς, ἐνῶ ὅταν γίνεται κατάχρηση ὑποβιβάζει καὶ ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπο.

Ἀρχικὰ τὸ Κιντούς ἀπετέλεσε μέρος τῶν καθιερωμένων προσευχῶν τῆς λειτουργίας τῆς Συναγωγῆς· ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἰσραὴλ ἐπλούτισε, ὅπως μᾶς λέγει τὸ Ταλμούδ (Ber. 33a), καθιέρωσαν οἱ ραββίνοι τὴν ἀπαγγελία τοῦ Κιντούς μπροστὰ σὲ ἕνα ποτήρι μέ κρασί. Ἡ συνήθεια τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς στὴ Συναγωγὴ πρωτοεφαρμόσθηκε κατὰ τὴν περίοδο τοῦ δευτέρου Ναοῦ, ὅταν ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἐπισκεπτῶν ἢ ἀνθρώπων πού εἶχαν ἀνάγκη, εὗρισκαν φιλοξενία στοὺς περὶ τῶν συναγωγῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ χώρους. Τέτοιες περιπτώσεις ἦσαν οἱ γιρτρές **σαλός – ρεγκαλίμ** (δηλ. πέσαχ, σαβουότ, σουκότ), ὅπου μεγάλα πλήθη ἐπισκέπτονταν τὴν ἱερὴ πόλη γιὰ νὰ προσκυνήσουν στό **Μπέτ Ἀμικδάς**. Σύμφωνα πάλι μέ μία δευτέρη ραββινικὴ ἐρμηνεία ὁ λόγος τῆς καθιέρωσης τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς στὴ Συναγωγὴ, ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση τῆς καθαγιασέως τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου δημόσια.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ **Ἰλλέλ** ὁ θεσμὸς τῆς κατ' οἶκον ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς ἔχει καθιερωθεῖ καί, ὅ-



Ἀσημένιο ποτήρι τοῦ Κιντούς - Γερμανία 1761.

πως ἀναφέρει τὸ Ταλμούδ, σύμφωνα μέ τὴν ἀποψη τοῦ σοφοῦ Ράβ, ἀκόμη καὶ ὁ ιερουργὸς τῆς Συναγωγῆς πρέπει νὰ ἀπαγγεῖλει τὸ Κιντούς στό σπίτι του, χάριν τῶν παιδιῶν του καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Ὅσον καιρὸ οἱ Ἰσραηλίτες ζοῦσαν στό **Ἑρετς – Γισραέλ**, ὅπου τὸ κρασί ἦταν πάντα ἀφθονο, τὸ Κιντούς ἀπαγγελλόταν κρατώντας ἕνα ποτήρι μέ κρασί. Στὴ Βαβυλωνία, ὅμως, ὅπου δέν ὑπῆρχε τόσο πολὺ, χρησιμοποιοῦσαν μύρτα ἢ ἄλλους χυμούς φρούτων. Σήμερα, σὲ περίπτωση πού δέν ὑπάρχει κρασί, ὁ κανόνας εἶναι νὰ ἀπαγγέλλουμε τὸ Κιντούς μπροστὰ στὶς δύο **Χαλότ** (ψωμιά) τοῦ Σαμπάτ.

Ἡ συνήθεια τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς στὴ Συναγωγὴ συνεχίσθηκε σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐξάλειψη τῶν διαφόρων λόγων πού ἀρχικὰ τὴν ἐπέβαλαν, (δηλ. ἡ ἔλλειψη κρασιοῦ ἢ ἡ παρουσία φτωχῶν ὁδοιπόρων κι ἐπισκεπτῶν). Ἡ μόνη νύχτα, κατὰ τὴν ὁποία δέν ἀπαγγέλλεται στὴ Συναγωγὴ, εἶναι ἡ βραδιά τοῦ Πέσαχ, καθόσον αὐτὴ τὴ νύχτα ὁ κάθε Ἑβραῖος, ὁποῖος κι ἂν εἶναι αὐτός, θὰ καθῆσει στό τραπέζι τοῦ **Σέδερ** καὶ θὰ ἀπολαύσει τὸ κρασί του.

Ἡ ὑποχρέωση τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς ἀφορᾷ κατὰ κύριο λόγο τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τοῦ Σαμπάτ ἢ τῆς ὁποιασδήποτε γιορτῆς. Οἱ Χαχαμίμ, ὅμως βασιζόμενοι στὴ βιβλικὴ διδασκαλία τῆς Ἐξόδου (20:8), καθιέρωσαν τὴν ἀπαγγελία τοῦ Κιντούς καὶ κατὰ τὴν

Ένας Έβραϊος Δούκας τών Κυκλάδων:

ΙΩΣΗΦ ΝΑΖΗ

Από τό περιοδικό «Ίστορία» ἀναδημοσιεύουμε, ὅπως ἀκριβῶς ἔχει, ἄρθρο τοῦ Ι. Μ. Χατζηφώτη γιά τή ζωή καί τή δράση τοῦ ὁμοθρήσκου μας Ἰωσήφ Νάζη, ὁ ὁποῖος διετέλεσε Δούκας στήν περιοχή τῶν Κυκλάδων καί εἶχε μεγάλη ἐπίδρασι ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Β'.

Ὁ Ἰωσήφ Νάζη (1525 - 1579) εἶναι κλασική περίπτωση τοῦ ἑβραϊκοῦ δαιμονίου καί τοῦ ἑβραϊκοῦ ἐπιχειρηματικοῦ καί ἐμπορικοῦ πνεύματος. Οἱ γονεῖς του ἦσαν ἑβραϊκῆς καταγωγῆς Ἰσπανοί κι αὐτός εἶδε τό φῶς στήν Πορτογαλία. Σταδιοδρομεῖ ὡς τραπεζίτης καί φεύγει ἀπό τήν Ἰταλία γιά τήν Κωνσταντινούπολη μέ περιουσία 300.000 δουκάτων. Τότε σουλτάνος ἦταν ὁ Σουλεϊμάν Β' (1520 - 1566), στό περιβάλλον τοῦ ὁποῖου ἐγκλιματίσθηκε πολύ εὐκολά. Ἡ μεγάλη ὁμως ἰσχὺς του συγκεντρώνεται στά χρόνια (1566 - 1574) τοῦ διαδόχου του Σελίμ Β' (1524 - 1574). Ὁ Νάζη ἐκμεταλλεύεται τίς ἀδυναμίες τοῦ σουλτάνου καί ἀσκεῖ ἐπάνω του μεγάλη ἐπίδραση.

«Ποτέ ἄλλοτε», γράφει ὁ καθηγητής Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, «ἀλλόπιστος δέν εἶχε ὠψωθεῖ στό σημεῖο τῆς

ἡμέρα, πρὶν ἀπὸ τό γεῦμα.

Ἡ προσευχή τοῦ Κιντοῦς ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο **μπεραχότ**: ἡ πρώτη εἶναι γιά τό κρασί καί ἡ δεύτερη ἀναφέρεται στήν ἀγιότητα τῆς ἡμέρας. Τή νύχτα τῆς Παρασκευῆς προσθέτουμε τήν παράγραφο **«Βαγε-χουλού»**, δηλ. τὰ τρία πρῶτα ἐδάφια ἀπὸ τό δεύτερο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως. Ἐδῶ ἀναφέρεται γιά πρώτη φορά ὁ Θεσμός τοῦ Σαμπάτ σάν ἡμέρας ἀναπαύσεως, κατὰ τήν ὁποία καί ὁ Παντοδύναμος Θεός ἀναπαύθηκε, οὕτως εἰπεῖν, ἀπὸ τὰ ἔργα του μετὰ τίς ἑξὶ ἡμέρες τῆς δημιουργίας. Ἐδῶ ὁ Θεός δίνει τό παράδειγμα γιά τήν ἱερότητα τῆς ἀναπαύσεως.

Ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ, χωρίς ἀμφιβολία, ἱερή ἀπασχόληση. Ἡ Βίβλος μᾶς ὑπαγορεύει νά ἐργαζόμαστε ἑξὶ ἡμέρες τήν ἐβδομάδα γιά νά κερδίσουμε τόν ἐπιούσιο. Ἡ ἑβδομη μέρα, ὁμως, εἶναι **Ἅγιον Σαμπάτ** (ἡμέρα ἱερῆς ἀργίας), κατὰ τήν ὁποία πρέπει νά ἀναπαυθοῦμε καί νά ἀφιερῶσουμε τόν ἑαυτόν μας στίς πνευματικές ἀνάγκες τῆς ζωῆς.

Τό Κιντοῦς, συνεπῶς, ἔχει καταστεῖ μιά βασική ἱεροτελεστία τοῦ σπιτιοῦ, μέ ἕνα ἐξίσου σπουδαῖο καί διδακτικό μήνυμα γιά τόν ἄνθρωπο.

Η. Σ.

δύναμης, πού εἶχε φτάσει ὁ Ἰωσήφ Νάζη. Ὑπερβολικά, ἂν ὄχι ἀσύστατα, ὅσα γράφει ὁ τελευταῖος βιογράφος καί πιθανότατα ὁμοεθνῆς του Roth, ὅτι κατὰ τίς συνεδριάσεις στό σουλτανικό Διβάνι, τουλάχιστον ὅταν συζητοῦνταν θέματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἡ γνώμη τοῦ Νάζη εἶχε τήν ἴδια βαρύτητα μέ τοῦ μεγάλου Βεζίρη· κάποτε μάλιστα βάρυνε περισσότερο».

Μέσα στήν Αὐλή τοῦ Σελίμ Β', ἡγεμόνα ἀπαίδευτου καί φιλήδονου, πού ἐνδιαφερόταν γιά τό καλό φαγητό, τό ποτό καί τίς γυναῖκες, ὁ Νάζη, φροντίζοντας τήν ἱκανοποίηση κάθε ἐπιθυμίας καί ὁρεξῆς τοῦ σουλτάνου μέ τό παραπάνω, ἀπέβη μέγας παράγων καί καρπώθηκε καταπληκτικά ὀφέλη. Ἀπέκτησε τό μονοπώλιο τῆς μεταφορᾶς τῶν οἴνων τῆς Κρήτης στήν Μολδαβία, τήν διάθεση στήν Πολωνία τοῦ κεριοῦ, μιά ὁλόκληρη περιοχή, τήν Τιβερίαδα, ὅπου οἱ ὁμοεθνεῖς του συγκρότησαν τόν πρῶτο πυρήνα γιά τήν δημιουργία τοῦ Ἑβραϊκοῦ κράτους καί τελικά ἔγινε δούκας τῶν Κυκλάδων μέ δικαιώματα πάνω στήν Νάξο, τήν Ἄνδρο, τήν Πάρο, τήν Σαντορίνη, τήν Μῆλο, τήν Σύρο, τήν Κέα, τήν Κύθνο, τήν Σέριφο, τήν Ἀμοργό καί τήν Ἴο. Κατά τόν Ρόθ ἡ δικαιοδοσία του ἐπεκτεινόταν καί στήν Μύκονο, τήν Ἀντίπαρο, τήν Ἀνάφη καί τήν Ἀστυπάλαια, αὐτό ὅμως ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τήν ἔρευνα.

Οὕτως ἡ ἄλλως ὁ Νάζη εἶχε ἐξασφαλίσει ἕνα τεράστιο ἔσοδο, ἀφοῦ «ἀπὸ τούς φόρους τῶν νησιῶν αὐτῶν ἔδινε 14.000 δουκάτα στόν σουλτάνο, ἐπὶ πλέον ἀπὸ τήν δεκάτη τοῦ κρασιοῦ τοῦ Αἰγαίου καί τοῦ Ἰονίου, πού τήν μίσθωνε ἐπίσης, ἔδινε 2.000 σκούδα στόν σουλτάνο, ἐνῶ εἰσέπραττε 15.000» (Βακαλόπουλος). Τό δουκάτο του ὁ Νάζη τό διαφέντευε ἀπὸ τήν Πόλη, γιατί γνώριζε ὁ παμπόνηρος αὐτός Ἑβραῖος τί σήμαινε ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τήν Αὐλή τοῦ σουλτάνου. Εἶχε φροντίσει ὁμως νά ἐγκαταστήσει στήν ἔδρα τοῦ δουκάτου του, πού βρισκόταν στήν Νάξο, ὁμοεθνή του τοποτηρητῆ. Ἐτοῦτος ἦταν ὁ Φραγκίσκος Κορονέλλο, Ἰσπανός νομικός, Καθολικοῦ δόγματος, ἀλλά ἑβραϊκῆς καταγωγῆς. Τά συνδύαζε δηλαδή ὅλα. Εἶχε τό ἴδιο αἷμα μέ τόν Νάζη, ἀλλά καί τό ἴδιο θρήσκευμα μέ τούς πολυπληθεῖς Καθολικούς τῆς Νάξου. Καί φαίνεται ὅτι ὡς τά 1570 τά πήγε πολύ καλά...

Ἀλλά ἡ βουλμία τοῦ Ἰωσήφ Νάζη δέν εἶχε κορεσθεῖ μέ τό δουκάτο τοῦ Αἰγαίου, γι' αὐτό ἔβαλε στό μάτι κάτι πολύ μεγαλύτερο: τό βασίλειο τῆς Κύπρου, καί ἔπεισε τόν σουλτάνο νά στείλει δυνάμεις ἐναντίον της, πού τήν κυρίεψαν στά 1570. Τόν ἐπόμενο χρόνο, ὅταν ὁ Κορονέλλο πέφτει στά χέρια τῶν Βενετῶν, ὁ Νάζη τοποθετεῖ καί πάλι Ἑβραῖο ὡς τοποτηρητῆ του, τόν Σολομώντα Κοέν, πού μένει στήν θέση αὐτή ὡς τήν ἐπάνοδο τοῦ Κορονέλλο, ὅταν τόν ἄφησαν οἱ Βενετοί. Στά 1574 ὁ θρόνος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας πέρασε στόν σουλτάνο Μουράτ Γ' (1546 - 1595), πού ἦταν τό ἀντίθετο τοῦ προκατόχου πατέρα του: ἄνθρωπος πού τό ἄρεσαν τά γράμματα καί σεβόταν τούς νόμους. Ὁ Νάζη ἔχασε τότε τήν ἰσχὺ του καί στίς 2 Αὐγούστου 1579 σφάλισε τά μάτια γιά πάντα. Μέ τόν θάνατό του χάθηκαν τά προνόμιά του καί ἡ περιουσία του πέρασε στό ὀθωμανικό κράτος, ἐκτός ἀπὸ ἕνα τμήμα τῆς πού κληρονόμησε ἡ γυναίκα του.

Μέ τόν Ἰωσήφ Νάζη ἀσχολήθηκε ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας σέ μιά μελέτη του, πού δημοσιεύθηκε στό περιοδικό «Χρυσσαλλίς», τομ. 3, 1865, σσ. 657 - 662.



Εορτασμός του Έτους Παιδιού

Ο Σύλλογος κυριών ΜΠΕΝΟΤ ΜΠΕΡΙΤ, πού όπως πάντα πρωτοστατεί σέ έκδηλώσεις υπέρ των παιδιών καί του Σχολείου μας, κατέχει τό προβάδισμα καί εἰς τόν ἐφετινόν εορτασμό του **Έτους Παιδιού**.

Τήν ἐτήσια ἐκδήλωση τῆς ἀπονομῆς τῶν βραβείων ἐκθέσεων εἰς μνήμη Ἀσέρ Ρ. Μωϋσῆ, γιόρτασε τήν Κυριακή 21.10.1979, στό Ἰσραηλιτικό Πνευματικό Κέντρο μέ ἀνοικτή συζήτηση στρογγυλῆς τραπέζης τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Σχολείου Ἀθηνῶν, ὑπό τήν καθοδήγηση τῆς κας Λίνα Ἑρρέρα. Τό θέμα τῆς συζητήσεως ἦταν: «Πῶς φαντάζεσθε τήν αὐριανή οἰκογένεια». Τό ὑψηλό ἐπίπεδο τῆς συζητήσεως δικαίωσε τήν ἀποψη πῶς τά σημερινά παιδιά ἔχουν ὠριμότητα, προβληματίζονται ἔντονα καί μποροῦν νά διαλογισθοῦν πάνω σέ ὁποιοδήποτε θέμα. Ἀκολούθησε ὁμιλία τοῦ ραββίνου κ. Ἡλίας Σαμπετάϊ, μέ θέμα: «Ἡ ἐβραϊκή οἰκογένεια».

Πρό τῆς ἀπονομῆς τῶν βραβείων διαβάσθηκαν ἀποσπάσματα τῶν ἐκθέσεων ἀπό τά παιδιά πού συμμετείχαν στόν διαγωνισμό. Τέλος ἀνακοινώθηκε τό θέμα τοῦ ἐπομένου διαγωνισμοῦ:

«Νά ἀκοῦς, παιδί μου, τή συμβουλή τοῦ πατέρα σου· καί νά μή ἀπορρίπτεις τή διδασκαλία τῆς μητέρας σου»

μιά βιβλική συμβουλή ἀπό τό βιβλίο τῶν Παροιμιῶν (1:8).

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΒΡΑΒΕΙΩΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΚΥΡΙΩΝ «ΜΠΕΝΟΤ ΜΠΕΡΙΤ» ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΑΣΕΡ ΜΩΨΗ

Ἐν Ἀθήναις σήμερον 21.10.1979 καί εἰς τό γραφεῖον τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Ἀθηνῶν, δόξ Βησσαρίωνος καί Σίνα, συνεθεύσα ἡ ἐκ τῆς **Μπενότ Μπερίτ** Ἐπιτροπῇ Ἀπονομῆς Βραβείων εἰς μνήμην Ἀσέρ Μωϋσῆ καί λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τῆς ὅτι ἐφέτος τιμᾶται σέ παγκόσμια κλίμακα τό **Παῖδί**, καθῶς καί τήν ἐκ δρχ. δέκα χιλιάδων (10.000)

προσφορά τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου ἀπέφασσε, ὁμοφώνως, ὅπως ἐκ τῶν ὑποβληθεισῶν ἐκθέσεων μέ θέμα: «**Ἡ σημασία τοῦ Δεκάλογου στήν ἀνθρωπότητα**», ἀπονείμει

Αὐν Βραβεῖον: πῶσόν τρεῖς χιλιάδες (3.000) δρχ. εἰς τήν **Σέλλυ Κοέν**, μαθήτρια τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Σχολείου Λαρίσης, **Βον Βραβεῖον**, **Γον Βραβεῖον**: πῶσόν τρεῖς χιλιάδες (3.000) δρχ. εἰς τήν **Λεβή Στέλλα** καί **Χάϊμ Σαρίτα**, μαθήτριες τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Σχολείου Ἀθηνῶν.

Εἰδικόν Έπαινον «Έτους Παιδιού»: ἀνά δύο χιλιάδες (2.000) δρχ. εἰς τοὺς: **Ἀράρ Δαυίδ** τοῦ Χάϊμ, **Βεντούρα Έρρίκο**, **Βενουζίου Ἀννίτα**, **Μιζραχή Ἀλμπέρτο**.

Έπαινον Έκθέσεως: ἀνά ἓν ἀντίτυπον τοῦ βιβλίου: «Βασικές Ἀρχές τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ», εἰς τοὺς:

Δαυίδ Λουίζα, **Μαγρίζο Σίμο**, **Μιζάν Έβίτα**, **Μωϋσῆ Ἀλέγγρα**, **Μωϋσῆ Νινέτα**, **Σασών Σούζη**, **Μαγρίζου Σάρρα**, **Μάλτη Γεοσοῦα**, **Μπεράχα Τόννη**, **Μωϋσῆ Δαυίδ**, **Σαμπά Ρεβέκκα**, **Ταζάρτες Νίκο**, **Φρανσές Δαυίδ**.

Έπαινον «Έτους Παιδιού»: ἀνά ἓνα πλαστικόν χαρτοφύλακα μετά σημειωματαρίου καί πέννας εἰς τοὺς μαθητάς τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Σχολείου Ἀθηνῶν πού συγκρότησαν τήν ὁμάδα συζητήσεως, μέ θέμα: «Πῶς φαντάζεσθε τήν αὐριανή οἰκογένεια»:

Ἀράρ Λέα, **Μπορμπόλης Βίκτωρ**, **Ρεϋτάν Καρολίνα**, **Λεβή Ἡλίας**, **Νάχμαν Έστερ**, **Σολομών Έστερ**.

καθῶς καί εἰς τά παιδιά πού ἔλαβαν μέρος εἰς τήν συζήτηση, τόσο τῆς Λαρίσης ὅσο καί τῶν Ἀθηνῶν, μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ εἴκοσι.

Ἡ Ἐπιτροπῇ:

Ραββίνος Ἡλίας Σαμπετάϊ, Λίνα Ἑρρέρα καί Βικτωρία Χαΐμη.

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

Μηνιαῖον ὄργανον τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ
Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος
Γραφεῖα: Πειραιῶς 46, Ἀθήναι (106) - Τηλέφ.
52.29.153

Ἐκδότης: τῷ Κ.Ι.Σ. εκπροσωπούμενον ὑπό τοῦ Προέδρου
του κ. Ἰωσήφ Λόβινγκερ, ὁ ὁποῖος εἶναι καί ὑπεύθυνος
συμφώνως τῷ νόμῳ (Πειραιῶς 46 - Ἀθήναι).

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος
τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.
Ἐπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαοῦνης
ΕΠΕ, Σπ. Δοντᾶ 10, Ἀθήναι

ΤΕΥΧΟΣ 23 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1979 • ΧΕΣΒΑΝ 5740

• Ἡ ἀναδημοσίευσις κειμένων εἶναι ἐλευθέρη,
μέ τήν προϋπόθεσι ὅτι θά ἀναφέρεται ἡ πηγή: Πε-
ριοδικό «Χρονικά», Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμ-
βουλίου.



עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...

(Παροιμ. 3:18)